

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรม
เชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์
อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”

โดย

นางสมทรง แสงวงศ์ และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรม
เชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์
อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”

โดย

นางสมทรง	แสงดี
นางรวิวรรณ	กมลเลิศ
นายสมคิด	ไชยปัญญา
นางนงนุช	แก้วโยธา
นางสังวาลย์	ประเสริฐ
นายทศ	ชูรัตน์
นางสุรางค์	พิกุลทอง
นายสมนึก	พุทธาสมศรี
นายอุดม	ชูรัตน์
นายสีลา	ชูรัตน์
นายคำไถ่	ชูรัตน์

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพชาวอินทรีด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชาวอินทรีของกลุ่ม รวมไปถึงกระบวนการผลิตข้าวของสมาชิก ซึ่งในการดำเนินงานระยะที่ 1 นักวิจัยได้ใช้กระบวนการวิจัยผ่านพูดคุย การจัดเวที แลกเปลี่ยนทั้งรายบุคคล และรายกลุ่มเรียนรู้การวางแผนการทำงาน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จนได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำไปสู่การออกแบบเพื่อการเรียนรู้ นำไปทดลองปฏิบัติได้ในพื้นที่

คณะทำงาน

บทคัดย่อ

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ซึ่งทำการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และนำมาวิเคราะห์ให้เกิดการเรียนรู้ในระยะที่ 2 โดยใช้ข้อมูลเป็นฐานในการออกแบบกระบวนการ ซึ่งเป้าหมายสำคัญของโครงการนี้คือ กระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพข้าวของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานติดปัญหาบางประการ ทีมวิจัยจึงขอสรุปผลการดำเนินงานไว้เพียงแค่การศึกษาในระยะที่ 1 โดยตอบตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ

1. เพื่อศึกษาบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา

จากการศึกษาถึงข้อมูลบริบทและความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กันการทำนา พบว่า ความเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีของชาวนา โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ที่มีขอบเขตพื้นที่อยู่ใกล้ในบริเวณเมือง ทำให้เข้าถึงความก้าวหน้าด้านวัตถุและเทคโนโลยีได้ง่ายกว่าพื้นที่ห่างเมือง สิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเห็นว่า เป็นแรงผลักดันสำคัญ ที่ทำให้การเกษตรในเขตเมืองแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ทั้งด้านคุณภาพและพื้นที่ ในเขตเมืองเป็นพื้นที่อยู่ใกล้ความเจริญ การขยายตัวของสิ่งก่อสร้าง รุกล้ำพื้นที่การเกษตร การศึกษาที่ลูกหลานมักให้ความสำคัญกับการเรียนในเมือง หลักสูตรไม่สอดคล้องกับวิถีการเกษตร ทำให้อาชีพเกษตรลดความสำคัญลง คนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับจ้าง และงานบริการมากขึ้น แม้จะยังบอกว่าตนเองทำเกษตรอยู่ แต่ก็ไม่ใช่อาชีพหลัก นั่นเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่มีความใส่ใจ ไม่ได้ตระหนักถึงผลผลิตที่จะได้ ได้เท่าไรก็เอา เพราะมีรายได้ทางอื่นดีกว่า ความเสี่ยงอาจจะมีน้อยกว่า

2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ทีมวิจัยได้ศึกษากระบวนการผลิตข้าวของชาวนาอินทรีย์ใน 2 รูปแบบ คือ แบบทำนาอินทรีย์ กับแบบทำนาทั่วไป (เคมี) ซึ่งการศึกษาพบว่า ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก มีเพียงความพิถีพิถัน ความเอาใจใส่เท่านั้นที่ต่างกัน รวมทั้งการดูแลรักษาข้าวในนาตั้งแต่การหว่าน ดำ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวและการจัดการข้าวก่อนนำไปขาย (รายละเอียดมีในตารางบทที่ 4)

เมื่อได้ข้อมูลกระบวนการทำนามีผู้ให้ข้อมูลทั้งชาวนาอินทรีย์และชาวนาทั่วไป ได้แลกเปลี่ยนกับทีมวิจัยในระหว่างเก็บข้อมูล นำไปสู่การเก็บข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่มโดยได้สืบค้นข้อมูลคุณภาพข้าวจากการขายในปี 2557 มาเปรียบเทียบ ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลบอกว่า ผลจากการขายข้าวเมื่อปีที่แล้วเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตระหนักถึงการดูแลและควบคุมคุณภาพข้าวให้ได้ตามเกณฑ์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	
บทคัดย่อ	
สารบัญ	
บทที่ 1 บทนำ	
หลักการและเหตุผล	1
วัตถุประสงค์โครงการ	3
บทที่ 2 ข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีที่ข้องเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
ความหมายของ “กระบวนการ”	5
ความหมายของ “พัฒนา”	5
ความหมายของ “นวัตกรรม”	8
ความหมายของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”	9
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
3.1 ขอบเขตการวิจัย	13
3.2 เครื่องมือที่นำมาใช้ในการดำเนินงาน	14
3.3 กระบวนการวิจัย	15
3.4 การเก็บข้อมูล	18
บทที่ 4 ผลการวิจัย	21
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	36
ภาคผนวก	
ภาพกิจกรรม	39

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มีสมาชิก 42 คน ประกอบด้วยชาวนาจาก หมู่บ้านสิงห์ บ้านหนองคู บ้านโนนทรายงาม พื้นที่ตั้งของชุมชนเหล่านี้ เป็นพื้นที่ราบลุ่มและมีสายน้ำน้อยใหญ่ ไหลผ่าน วิถีชีวิตของคนในชุมชนเหล่านี้ทำนาเป็นอาชีพหลัก ระบบการผลิตมีทั้งทำเกษตรอินทรีย์และเกษตรทั่วไป ศูนย์การเรียนรู้ในเบื้องต้นที่ได้รับการสนับสนุนจาก ธกส.ให้เป็นพื้นที่เรียนรู้หรือโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ และเป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนาทักษะต่างๆ ในการทำเกษตรอินทรีย์จากหลายหน่วยงาน สมาชิกในกลุ่มตกลึกทางความคิดไปในทิศทางเดียวกัน แขนงกลุ่มสามารถเป็นต้นแบบ เป็นวิทยากรอบรมหรือถ่ายทอดความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ได้ ถึงแม้สมาชิกจะอยู่กันคนละหมู่บ้าน แต่จะมีเวทีพบปะแลกเปลี่ยน เพื่อวางแผนทำกิจกรรมร่วมกันเสมอ โดยเฉพาะในช่วงทำนา นับตั้งแต่เริ่มฤดูกาลจนจบฤดูกาลผลิต ในทุกเดือนสมาชิกต้องมาร่วมประชุม เป็นการตรวจสอบสมาชิกไปในตัว เช่น หากสมาชิกไม่มาพบกลุ่มแล้วไม่ส่งตัวแทนมาแสดงว่าต้องมีปัญหาเกิดขึ้น หากขาดประชุมหลายครั้งสันนิษฐานได้ว่า สมาชิกอาจจะทำผิดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์แล้วไม่กล้ามาพบกลุ่ม หรือหากมีธุระจำเป็นจะต้องแจ้งให้หัวหน้าศูนย์ทราบ การรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ ทำให้สมาชิกรับรู้เรื่องราวคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สภาพปัญหา

จากประสบการณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์ที่ผ่านมา มีการเรียนรู้เกี่ยวกับการเลือกใช้ การผลิตปัจจัย การผลิตกระบวนการดูแลตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ สมาชิกอินทรีย์เคยมีประสบการณ์งานวิจัย มุ่งองค์ความรู้ เรื่องการผลิต แต่อยากยกระดับไปสู่การพัฒนาคุณภาพข้าว ปีที่ผ่านมาชาวนาในหลายพื้นที่ประสบกับปัญหา คุณภาพข้าวต่ำ โดยเฉพาะในพื้นที่เขตอำเภอเมือง เช่น สมาชิกบางรายเปอร์เซ็นต์ข้าวตันอยู่ที่ 20-30 % บางคนอยู่ที่ 13 % ทำให้ขายข้าวไม่ได้ราคา ไม่คุ้มทุน แต่จำเป็นต้องขายเพราะข้าวได้นำมาที่โรงสีหรือมายังจุดรับซื้อของกลุ่มแล้ว ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นสมาชิกทำนาอินทรีย์ได้พยายามรวบรวมข้อมูล พบว่าในปีที่ผ่านมาช่วงเก็บเกี่ยวในพื้นที่ในเขตเมืองมีฝนตกเมล็ดข้าวโดนฝน เก็บเกี่ยวไม่ทัน น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ข้าวคุณภาพต่ำ แต่จากการสอบถามหลายพื้นที่ที่ข้าวไม่โดนฝน พบว่า ข้าวก็คุณภาพต่ำเมล็ดหักเช่นกัน ทั้งๆที่เก็บเกี่ยวด้วยมือ มีการเก็บรักษาที่ค่อนข้างมั่นใจว่า ข้าวจะต้องได้คุณภาพ แต่พอนำไปสีกลับพบว่า ข้าวเมล็ดหัก โดนหักราคาอย่างไม่น่าจะเกิดขึ้น หากจะเปรียบเทียบกับปีก่อนๆ นั้นปัญหาแบบนี้ยังไม่มีคุณภาพข้าวอย่างต่ำจะอยู่ที่ 37 % ขึ้นไป และข้าวของชาวนาอินทรีย์บางรายทำได้ถึง 56% ซึ่งถือว่าสูงมา คุณภาพข้าวที่ลดลง ชาวนารับรู้ว่าสภาพดินฟ้าอากาศมีส่วน จึงมีความพยายามเก็บเกี่ยวให้ทันช่วงเวลา ซึ่งชาวนาอินทรีย์ของศูนย์พยายามเรียนรู้ เช่น เก็บเกี่ยวในระยะพลับพลึง ตากแดดไม่เกิน 3 แดด หากใครมีพื้นที่มากก็ใช้เครื่องจักรมาช่วยเพื่อให้แล้วเสร็จเร็วขึ้น ระวังเรื่องน้ำเรื่องแดด แต่สุดท้ายแล้วข้าวก็ยังมีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐาน ซึ่งปัญหานี้ชาวนาอินทรีย์ได้แลกเปลี่ยนกันว่า หากสภาพดินฟ้าอากาศเป็นปัจจัยสำคัญต่อการ

กำหนดคุณภาพข้าว บางคนบอกว่า ข้าวที่ตากแดดไว้นานๆ เมล็ดจะหัก เกี่ยวด้วยเครื่องจักรก็อาจทำให้คุณภาพข้าวต่ำ แต่จากการพูดคุยพบว่า ในหลายปีที่ผ่านมา มีชาวนาอินทรีย์รายหนึ่งลงแขกเกี่ยวข้าวในกลุ่ม 11 คน โดยเกี่ยวเป็นคนแรก กว่าจะหมุนเวียนหมดทุกคนข้าวที่เกี่ยวข้องแล้วก็ตากแดดอยู่กลางทุ่งนา เป็นเวลาเกือบ 10 วัน แต่เมื่อนำข้าวไปสีก็พบว่าคุณภาพข้าวอยู่ที่ 50 % ขึ้น สร้างความประหลาดใจมาก ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ชาวนานำมาเป็นประเด็นพูดคุย เพราะคุณภาพข้าวเป็นตัวกำหนดว่า ปีนั้นจะขายข้าวได้ราคาหรือไม่ จะมีรายได้พอสำหรับรายจ่ายตลอดปีหรือไม่ ดังนั้นจากความเสี่ยงที่มองไม่เห็นนี้ทำให้ชาวนาของศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง อยากรู้และหาทางออก ซึ่งเป็นการยกระดับความรู้จากเดิม เช่น สมาชิกจากพื้นที่บ้านสิงห์ เคยใช้กระบวนการวิจัยขยายผลการทำเกษตรอินทรีย์ ในชุมชนมีคนทำอินทรีย์เพิ่มขึ้น มีองค์ความรู้ในการทำเกษตรอินทรีย์ หรือจะกล่าวเป็นกระบวนการ อาทิ ต้นทาง เช่น การเตรียมปัจจัยการผลิต กลางทาง เป็นการปฏิบัติ เช่น การปักดำ ดูแลรักษา ชาวนาอินทรีย์ทุกคนมีความเชี่ยวชาญ แต่หากพูดถึงกระบวนการปลายทาง การเก็บเกี่ยว การดูแลในขั้นนี้ ยังไม่มีการพูดถึง การปฏิบัติการในขั้นนี้ เป็นไปตามความเคยชิน เป็นรูปแบบเดิมที่ทำต่อกันมา ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในช่วงนี้ชาวนาส่วนใหญ่จะไม่มีทางออก โดยเฉพาะเรื่องของคุณภาพข้าว และยังไม่มีการนำมาเป็นประเด็นเพื่อดำเนินการแก้ไข จากการสังเกตพบว่า โรงสีเอกชนในจังหวัดยโสธร โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองจะกำหนดราคารับซื้อข้าวต่ำกว่าพื้นที่อื่นๆ จากการสอบถามพบว่า เป็นเพราะข้าวในเขตนี้คุณภาพต่ำ ไม่ถึงเกณฑ์มาตรฐานที่ข้าวตัน 42 % หรือถ้ามีก็น้อยมาก ยิ่งระยะหลังมานี้คุณภาพข้าวจะต่ำลงไปเรื่อยๆ ปริมาณข้าวหักของสมาชิกในกลุ่มจะเพิ่มขึ้นทุกปีเฉลี่ยปีละ 33 ตัน โดยแต่ละปีคนที่ข้าวไม่ได้คุณภาพอาจจะไม่ใช่คนเดิม จะเปลี่ยนไปในแต่ละ

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวนาอินทรีย์เริ่มตระหนัก แม้มีการรวมกลุ่มรับซื้อข้าวอินทรีย์จากสมาชิกในราคาที่สูงกว่าท้องตลาด แต่เมื่อคุณภาพข้าวไม่ได้ก็ส่งผลต่อการดำเนินงานของกลุ่ม สร้างความหนักใจให้กับการบริหารงาน เพราะหากจะให้ราคาสูง คุณภาพข้าวไม่ได้ กลุ่มก็ขาดทุน สมาชิกขายข้าวได้ราคาไม่แตกต่างจากโรงสีทั่วไป ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหานี้ขึ้น ทำให้ชาวนาอินทรีย์รวมกลุ่มเพื่อทดลองแก้ปัญหา โดยคิดว่า กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะนำไปสู่การเรียนรู้ เพื่อทดลองแก้ปัญหา ภายใต้ชื่อ โครงการกระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ทั้งนี้เพื่อให้กลุ่มได้มีโอกาสค้นหาและรวบรวมองค์ความรู้ทั้งเก่าและใหม่ มาปรับใช้ในพื้นที่ เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งคาดว่าหากโครงการได้รับการสนับสนุน ผลจากการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อชาวนาในหลายพื้นที่ที่ประสบปัญหาในเรื่องคุณภาพข้าวต่ำ สามารถนำผลการวิจัยหรือองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นไปขยายผลยังพื้นที่อื่นๆ ได้

คำถามวิจัย

กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธรอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
- 3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
4. เพื่อศึกษากระบวนการเพิ่มคุณภาพข้าวด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม

นิยามศัพท์

คุณภาพข้าว ความหมายในที่นี้ถึง เมื่อสีข้าวเปลือก 100 กรัมจะได้ข้าวสารเมล็ดไม่หัก หรือรำที่ 42 กรัม

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่

- บ้านสิงห์ต.สิงห์ อ.เมือง จ.ยโสธร
 - สมาชิกศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จำนวน 40 ครัวเรือน
 - ชาวนาทั่วไปที่ให้ข้อมูล 40 ครัวเรือน
 - กลุ่มผู้นำชุมชน 20 คน
- กลุ่มปฏิบัติการ
 - สมาชิกกลุ่มชาวนาอินทรีย์ 40 ครัวเรือน

ขอบเขตเนื้อหา

1. ศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
 - ขั้นตอนกระบวนการทำนาของกลุ่ม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
 - รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพข้าวอินทรีย์ของสมาชิกเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลง
 - ผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น
2. ศึกษาบริบทพื้นที่ และปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
 - บริบทพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการปลูกข้าว
 - ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าว เช่น ดิน ฟ้า อากาศ อื่นๆ
 - กระบวนการดูแลรักษา
 - องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่นำมาใช้
 - บทเรียนจากการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

3. เพื่อค้นหากระบวนการและนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม

ขั้นตอนการดำเนินงาน

ช่วงเตรียมทีมและชุมชน

1. เวทีชี้แจงโครงการ
2. ประชุมทีมวิจัย
3. เวทีแลกเปลี่ยนในการเก็บข้อมูล /สร้างเครื่องเก็บข้อมูล

ช่วงเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

4. เก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์
5. สรุปและรวบรวมข้อมูล
6. วิเคราะห์ข้อมูล
7. จัดทำรายงานความก้าวหน้า

ช่วงทดลองปฏิบัติการ

8. ระดมความคิดเพื่อหารูปแบบร่วมกัน
9. ทดลองปฏิบัติ

ช่วงสรุปผล

- 10.สรุปบทเรียนร่วมกับชุมชน
- 11.นำเสนอผลงานวิจัยต่อสาธารณะ
12. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลขั้นตอน กระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
2. ได้ข้อมูลบริบทพื้นที่ และปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
- 3 ได้รูปแบบกระบวนการของนวัตกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
4. เกิดนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเพิ่มคุณภาพข้าวอินทรีย์

บทที่ 2

ข้อมูล แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ได้ทำการศึกษาข้อมูลแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ เพื่อนำมาใช้ประกอบการดำเนินงาน ทั้งในเชิงกระบวนการและเนื้อหา โดยในระยะ 6 เดือน ของการดำเนินงานวิจัย โครงการได้รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องดังนี้

ความหมายของคำว่า “กระบวนการ”

ความหมายของคำว่า “พัฒนา”

ความหมายของคำว่า “นวัตกรรม”

ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

จากการศึกษาถึงความหมายของคำว่า “กระบวนการ” ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้หลายคน กระบวนการหมายถึงลำดับการของการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันจนสำเร็จลง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525: 34)

ความหมายของคำว่า “พัฒนา”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายของ “พัฒนา” ว่าเป็น “ทำให้เจริญ” ดังนั้นการพัฒนาจึงหมายถึง การทำให้เจริญ “การพัฒนา” หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่นการพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือการทำให้สิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งการพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือการพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า

คำว่า “พัฒนา” เกิดขึ้นและนำมาใช้ครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยนักเศรษฐศาสตร์ได้นำมาใช้เรียกการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นพลังงานจากเทคโนโลยีเช่นเครื่องจักรเครื่องยนต์ต่างๆอาชีวะของคนในสังคมเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นการประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรมวิธีการผลิตเปลี่ยนจากการยังชีพเป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้าที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมืองสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นหลังจากนั้นคำว่าพัฒนามีได้แพร่กระจายออกไปทั่วโลกโดยความหมายกว้างๆทั่วไปแล้วหมายถึงการกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอยู่สามส่วนคือผู้กระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเจตนารมณ์
อุดมการณ์วิธีการรวมทั้งกระบวนการต่างๆที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเป้าหมายของกระทำที่ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงความเข้าใจชัดเจนในแต่ละองค์ประกอบเหล่านี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาวิชาการที่ว่า
ด้วยการพัฒนา

คำถามที่มักเกิดขึ้นบ่อยครั้งในศาสตร์ที่ว่าด้วยการพัฒนามีการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงไป
ในทางที่ดีขึ้นของสังคมนั้นแท้ที่จริงแล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของใครเกิดขึ้นจากการกระทำของ
ใครและมีจุดมุ่งหมายรวมทั้งเจตนารมณ์ที่แท้จริงอย่างไรจึงต้องการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

อย่างไรก็ตามโดยแก่นแท้แห่งศาสตร์นั้นการพัฒนา (Development) มีความหมายเป็นสองนัยก็คือ

1. ในความหมายอย่างแคบการพัฒนาหมายถึงการประดิษฐ์คิดค้นหรือริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาและ
นำมาใช้เป็นครั้งแรกเช่นการคิดค้นกระแสไฟฟ้าการประดิษฐ์เครื่องคอมพิวเตอร์

2. ในความหมายอย่างกว้างการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของระบบต่างๆใน
สังคมที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมนั้นโดยมีหลักที่ใช้ในการพิจารณาโดยมีจุดเน้นอยู่ที่ลักษณะของการ
พัฒนา คือ

1) การเปลี่ยนแปลงในด้านปริมาณคุณภาพและสิ่งแวดล้อมทุกด้านให้ดีขึ้นหรือเหมาะสมกว่า
สภาพที่เป็นอยู่เดิม

2) มีลักษณะเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างมีลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันไป

3) มีลักษณะเป็นพลวัตรซึ่งหมายความว่าเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

4) มีลักษณะเป็นแผนและโครงการคือเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลง
ใครด้านใดด้วยวิธีการใดเมื่อใดใช้งบประมาณและสิ่งสนับสนุนเท่าใดใครรับผิดชอบ

5) มีลักษณะเป็นวิชาการซึ่งหมายถึงการกำหนดขอบเขตและกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนดเช่นการพัฒนาเศรษฐกิจการพัฒนาชนบทการพัฒนาอุตสาหกรรม
พัฒนาชุมชนการพัฒนาการศึกษา

6) มีลักษณะที่ให้น้ำหนักต่อการปฏิบัติการจริงที่ทำให้เกิดผลจริง

7) การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากมนุษย์โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์หรืออาจจะเกิดขึ้นเอง

8) มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัดซึ่งสามารถจะบอกได้ว่าการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นด้านคุณภาพ
ปริมาณและสิ่งแวดล้อมดีขึ้นมากหรือน้อยเพียงใดในระดับใด

สัญญาสัญญาวิวัฒน์ (2526) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่การกำหนด
ทิศทาง (Directed Change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า (Planned Change)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายว่าการพัฒนามีถึงกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจาก
สภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

วิทยากร เชียงกุล (2527) เขียนไว้ว่าการพัฒนาที่แท้จริงนั้นหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของ
ประชาชนมีความสุขความสะอาดสบายความกินอยู่ดี ความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมและจิตใจอย่างสงบ

สันติซึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายทั้งยังรวมความไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของคุณภาพชีวิตอันได้แก่การศึกษาสิ่งแวดล้อมการพักผ่อนหย่อนใจ

วิรัช วิรัชนิการวรรณ (2532) สรุปว่าการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้องคือการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพรวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตามได้มีการศึกษาเชิงประเมิณผลการพัฒนาพบว่าการเปลี่ยนแปลงที่ไม่พึงปรารถนาหลายประการนับตั้งแต่เริ่มมีการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปีพุทธศักราช 2504 เป็นต้นมาได้ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศวิทยา (Social Ecology) ของสังคมไทยผลที่คาดหวังสำคัญหลายประการไม่เป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้นักคิดจากหลายสำนักความคิดพากันหยิบยกประเด็นปัญหาต่างๆขึ้นมาถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางถึงความล้มเหลวเหล่านั้นพร้อมทั้งมีการเสนอแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศบางแนวคิดได้รับการยอมรับจากสาธารณชนและกลุ่มผู้บริหารจนนำไปสู่การกำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานความเชื่อในเอกลักษณ์รวมทั้งความเข้มแข็งของวัฒนธรรมบางแนวคิดชูประเด็นการเรียนรู้ตลอดจนการเสริมสร้างศักยภาพของคนพร้อมทั้งการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบน่าเชื่อถือและปฏิบัติตามในขณะที่นักคิดบางสำนักความคิดพยายามใช้ยุทธศาสตร์ทางศาสนา (Religious Strategy) มาชี้นำทางออกให้แก่สังคมไทยบนพื้นฐานแห่งนัยยะสำคัญตลอดจนความโดดเด่นทางวิชาการที่ว่าความดีต้องอยู่เหนือความชั่วเสมอโดยละทิ้งเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านมิติของเวลา (Time) พลังทางลบ (Negative Social Force) ที่ทำให้เกิดการต่อต้านเปลี่ยนแปลงอันไม่พึงปรารถนาในสังคม

ประกายความคิดเหล่านี้ส่งผลให้เกิดความพยายามที่จะถักทอและบูรณาการความโดดเด่นจากแนวความคิดหลากหลายกระแสเข้าด้วยกันนอกเหนือไปจากนั้นยังมีการเสนอแนวคิดที่น่าสนใจเกี่ยวกับการพัฒนาเชิงนิเวศ (Green Development) เศรษฐศาสตร์เชิงนิเวศ (Green Economics) เศรษฐศาสตร์กระแสกลาง (Mid-Stream Economy) หรือการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยมีความเชื่อพื้นฐานของการให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติแก่ผู้คนรุ่นหลังแล้วกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศแนวใหม่ด้วยการวิพากษ์อย่างแหลมคมต่อแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) อัตนนิยม (Individualism) ที่ยึดเอาความพึงพอใจของมนุษย์ตามหลักการของอรรถประโยชน์นิยมหน่วยสุดท้าย (Marginal Utility) ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความหายนะและการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงในปัจจุบันจากการวิเคราะห์เจตนารมณ์ของแต่ละแนวคิดตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าโดยแท้ที่จริงแล้วนักคิดแต่ละยุคสมัยแต่ละสำนักคิดต่างมีเจตนารมณ์บางอย่างร่วมกันคือสันติสุขตลอดจนการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พึงประสงค์ของสังคมที่ตนเองเป็นสมาชิกสิ่งที่แตกต่างกันก็คือวิธีคิดสำนักคิด (School of Thought) ของเขตของการคิด (Boundary) ลักษณะการมองปัญหาการให้ความหมายและวิธีการในการทำความเข้าใจรวมทั้งการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหา (Approach) ของกลุ่มแนวคิดเหล่านั้น

ความหมายของคำว่า “นวัตกรรม”

นวัตกรรม” หมายถึงความคิด การปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อน หรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงมาจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดีมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม ทั้งยังช่วย ประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย

“นวัตกรรม” (Innovation) มีรากศัพท์มาจาก innovare ในภาษาละติน แปลว่าทำสิ่งใหม่ขึ้นมา ความหมายของนวัตกรรมในเชิงเศรษฐศาสตร์คือการนำแนวความคิดใหม่หรือการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่แล้ว มาใช้ในรูปแบบใหม่ เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือก็คือ “การทำในสิ่งที่แตกต่างจากคนอื่น โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ (Change) ที่เกิดขึ้นรอบตัวเราให้กลายมาเป็นโอกาส (Opportunity) และถ่ายทอดไปสู่แนวความคิดใหม่ที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม” แนวความคิดนี้ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยจะเห็นได้จากแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ เช่น ผลงานของ Joseph Schumpeter ใน The Theory of Economic Development, 1934 โดยจะเน้นไปที่การสร้างสรรค์ การวิจัย และพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอันจะนำไปสู่การได้มาซึ่ง นวัตกรรมทางเทคโนโลยี (Technological Innovation) เพื่อประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เป็นหลัก นวัตกรรมยังหมายถึงความสามารถในการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงอีกด้วย (พันธุ์อาจ ชัยรัตน์ , Xaap.com)

คำว่า “นวัตกรรม” เป็นคำที่ค่อนข้างจะใหม่ในวงการการศึกษาของไทย คำนี้เป็นศัพท์บัญญัติของคณะกรรมการพิจารณาศัพท์วิชาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการมาจากภาษาอังกฤษว่า Innovation มาจากคำกริยาว่า innovate แปลว่า ทำใหม่เปลี่ยนแปลงให้เกิดสิ่งใหม่ ในภาษาไทยเดิมใช้คำว่า “นวกรรม” ต่อมาพบว่าคำนี้มีความหมายคลาดเคลื่อน จึงเปลี่ยนมาใช้คำว่า นวัตกรรม (อ่านว่า นะ วัด ตะ กำ) หมายถึงการนำสิ่งใหม่ๆเข้ามาเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมจากวิธีการที่ทำอยู่เดิมเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ดังนั้นไม่ว่าวงการหรือกิจการใด ๆ ก็ตามเมื่อมีการนำเอาความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆเข้ามาใช้เพื่อปรับปรุงงานให้ดีขึ้นกว่าเดิมก็เรียกได้ว่าเป็น นวัตกรรมของวงการนั้น ๆ เช่นในวงการศึกษา นำเอามาใช้ ก็เรียกว่า “นวัตกรรมการศึกษา” (Educational Innovation) สำหรับผู้ที่กระทำ หรือนำความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ มาใช้นี้ เรียกว่าเป็น “นวัตกรรม” (Innovator) (boonpan edt01.htm)

ทอมัส ฮิวส์ (Thomas Hughes) ได้ให้ความหมายของ “นวัตกรรม” ว่าเป็นการนำวิธีการใหม่ ๆ มาปฏิบัติหลังจากได้ผ่านการทดลองหรือได้รับการพัฒนามาเป็นขั้น ๆ แล้วเริ่มตั้งแต่การคิดค้น (Invention) การพัฒนา (Development) ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปของ โครงการทดลองปฏิบัติก่อน (Pilot Project) แล้วจึงนำไปปฏิบัติจริงซึ่งมีความแตกต่างไปจากการปฏิบัติเดิมที่เคยปฏิบัติมา (boonpan edt01.htm)

ไชยยศ เรืองสุวรรณ (2521 : 14) ได้ให้ความหมาย “นวัตกรรม” ไว้ว่าหมายถึงวิธีการปฏิบัติใหม่ๆที่แปลกไปจากเดิมโดยอาจจะได้มาจากการคิดค้นพบวิธีการใหม่ๆขึ้นมาหรือมีการปรับปรุงของเก่าให้เหมาะสม และสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ได้รับการทดลอง พัฒนาจนเป็นที่เชื่อถือได้แล้วว่าได้ผลดีในทางปฏิบัติทำให้ระบบก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

จรรยา วงศ์สายัณห์ (2520 : 37) ได้กล่าวถึงความหมายของ “นวัตกรรม” ไว้ว่า “แม้ในภาษาอังกฤษเอง ความหมายก็ต่างกันเป็น 2 ระดับ โดยทั่วไป นวัตกรรมหมายถึง ความพยายามใด ๆ จะเป็นผลสำเร็จหรือไม่ มากน้อยเพียงใดก็ตามที่เป็นไปเพื่อจะนำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาเปลี่ยนแปลงวิธีการที่ทำอยู่เดิมแล้วกับอีกระดับหนึ่งซึ่ง วงการวิทยาศาสตร์แห่งพฤติกรรม ได้พยายามศึกษาถึงที่มาลักษณะ กรรมวิธี และผลกระทบที่มีอยู่ต่อกลุ่มคนที่ เกี่ยวข้อง คำว่านวัตกรรม มักจะหมายถึงสิ่งที่ได้นำความเปลี่ยนแปลงใหม่เข้ามาใช้ได้ผลสำเร็จและแผ่กว้าง ออกไปจนกลายเป็นการปฏิบัติอย่างธรรมดาสามัญ (บุญเกื้อ ควรหาเวช , 2543)

นวัตกรรม แบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 มีการประดิษฐ์คิดค้น (Innovation) หรือเป็นการปรุงแต่งของเก่าให้เหมาะสมกับกาลสมัย

ระยะที่ 2 พัฒนาการ (Development) มีการทดลองในแหล่งทดลองจัดทำอยู่ในลักษณะของโครงการ ทดลองปฏิบัติก่อน (Pilot Project)

ระยะที่ 3 การนำไปปฏิบัติในสถานการณ์ทั่วไป ซึ่งจัดว่าเป็นนวัตกรรมขั้นสมบูรณ์

ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ไขปัญหาโดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติโดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมาอันเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวให้เข้า กับสภาพต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่รวมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่น

ภูมิ มีความหมายว่า พื้น ชั้น พื้นเพ

ปัญญา มีหมายความว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดเกิดแต่การเรียนรู้และคิด

ภูมิปัญญา มีความหมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้พื้นความรู้สร้างสรรค์งานเพื่อพัฒนาและ ดำรงชีวิตของคนในท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) ปัจจุบันยังไม่มีผู้ใดให้ความหมายไว้อย่างชัดเจนแต่พอทำความเข้าใจได้ดังนี้หมายถึงความรู้หรือประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา จากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่างๆ ในชุมชน เช่นจากสถาบันครอบครัว สถาบันความเชื่อและ ศาสนา สถาบันการเมืองการปกครองสถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันทางสังคมอื่น ๆ นอกจากนี้กรมการศึกษา นอกโรงเรียนให้ความหมายคำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” นั้นเป็นการเชื่อมโยงไปถึงความรู้ประสบการณ์ตรงของ คนในท้องถิ่นที่ได้จากการสะสมประสบการณ์จากการทำงานการประกอบอาชีพและการเรียนรู้จากธรรมชาติ แวดล้อมต่างๆและถ้าจะพิจารณาภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีแล้วนั้นหมายถึง เทคนิค วิทยาพื้นบ้านได้ด้วยโดยสถานวิจัยสังคมได้ให้คำจำกัดความว่าเทคโนโลยีนั้นเป็นความรู้ว่าจะทำอะไร อย่างไร โดยมียอดประกอบ 2 ประการคือ เครื่องมือในการทำสิ่งนั้น ๆ และกระทบกันขั้นตอนในการทำสิ่งนั้น ๆ ซึ่งสามารถแยกได้ในลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและความ

จำเป็นในท้องถิ่น เช่นการประยุกต์ใช้พลังคน สัตว์ และธรรมชาติ ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชนในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น การประยุกต์ใช้พลังคนสัตว์ และธรรมชาติ ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชนในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่นการประยุกต์แนวความคิดที่เป็นมรดกของคนไทยในการประกอบอาชีพโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลักพิจารณากิจกรรมหรืออาชีพของชุมชน เช่นแถบพื้นที่หรือท้องถิ่นใดเป็นที่ราบลุ่ม กิจกรรมของชุมชนก็คือ การทำนาหรือการปั้นโอ่งและตุ่มน้ำจากดินเหนียวหรือการแกะสลักไม้เป็นเครื่องใช้ ต่าง ๆ โดยใช้ไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นต้น ในการสัมมนาทางวิชาการ โดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏสุรินทร์ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายนั้นได้ให้คำจำกัดความของคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Local wisdom หรือ popular wisdom) คือพื้นฐานของความรู้ของชาวบ้านหรือคือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือที่เป็นความรู้สะสมสืบทอดกันมาประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนงแต่มักจะถูกมองว่าล้าหลัง คนบางกลุ่มจึงไม่ค่อยให้ความนิยมและสืบสานกันมากนักส่วนใหญแล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน เช่นสูตรทำอาหาร หรือตำรับตำราต่าง ๆ ทำให้ไม่เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไปอาจจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะได้ดังนี้

ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา

ภูมิปัญญาประเภทนี้จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นเนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกันสำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น ได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคมโดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม

เนื่องจากประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดึกดำบรรพ์ที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมาโดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคมภูมิปัญญาประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมากดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับกาดำเนินชีวิตของคนในสังคมแทบทั้งสิ้น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน

เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆโดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหลังจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน

นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้วมนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินไปความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตนอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆมาบริโภคอีกด้วย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน

การละเล่นถือว่าเป็นการผ่อนคลายโดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลินภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการละเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติและรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลายซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาคเราสามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิดความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้ส่วนมากแสดงออกถึงความสนุกสนานและยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคมซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์หากได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม

เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้นถือเป็นการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยมซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญาประเภทนี้เท่าที่ควรหากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมให้แก่เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ้อนวอนเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรทั่วทุกภูมิภาคของไทย

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึงบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านและนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมความเหมือนกันระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาไทยกับปราชญ์ชาวบ้านคือบทบาทและภารกิจในการนำภูมิปัญญาไปใช้แก้ปัญหาและการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบันส่วนความต่างกันั้นขึ้นอยู่กับระดับภูมิปัญญาที่จะนำไปแก้ปัญหาและถ่ายทอดกล่าวคือผู้ทรงภูมิปัญญาไทยย่อมมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาในระดับชาติไปแก้ปัญหาหรือถ่ายทอด หรือผลิตผลงานใหม่ๆ ที่มีคุณค่าต่อประเทศชาติโดย

ส่วนรวมส่วนปราชญ์ชาวบ้านมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปแก้ปัญหาหรือถ่ายทอดในท้องถิ่นอย่างไรก็ตามภูมิปัญญาไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันเพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยและเปรียบเหมือนฐานสำคัญของภูมิปัญญาไทย

และเมื่อศึกษาถึงความหมายของคำหลักๆที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยแล้ว นักวิจัยได้สรุปเป็นใจความสำคัญ เพื่อให้สอดคล้องโครงการ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงาน โดยให้ความหมายสำคัญไปที่คำว่า นวัตกรรมเชิงภูมิปัญญา คือ การนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ชุมชนมี และเกิดเป็นความรู้ใหม่หรือกระบวนการใหม่ๆ ที่จะนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งในที่นี้ ชุมชนเห็นสอดคล้องกันว่า นวัตกรรมเชิงภูมิปัญญา มีอยู่แล้วในชุมชน มีการพัฒนาไปตามยุคสมัย เพียงแต่เราไม่ได้ใช้คำว่า นวัตกรรม ในการดำรงชีวิตเท่านั้นเอง การผสมผสานระหว่างความรู้ใหม่และความรู้เก่าที่นำมาใช้ในการทำนา เพื่อพัฒนาคุณภาพข้าวของศูนย์การเรียนรู้อำเภอเมือง ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่ตรงกันว่า ในยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักร รถไถ รถเกี่ยว รถนวด หรือรูปแบบการปลูกข้าวแบบใหม่ๆ ทั้งหยอด โยน ล้วนเป็นสิ่งใหม่ๆที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวนา แต่กระนั้นชาวนาก็ไม่ได้ทิ้งรูปแบบการทำนาแบบเดิมๆ มีการประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในชุมชนท้องถิ่น

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ดำเนินงานโดยมีขอบเขตดังนี้

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่

- บ้านสิงห์ต.สิงห์ อ.เมือง จ.ยโสธร
- บ้านโนนทรายงาม ต.หนองคู อ.เมือง จ.ยโสธร
- บ้านหนองคู ต.หนองคู อ.เมือง จ.ยโสธร

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล

- สมาชิกศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จำนวน 40 ครัวเรือน
- ชาวนาทั่วไปที่ให้ข้อมูล 40 ครัวเรือน

กลุ่มปฏิบัติการ

- สมาชิกกลุ่มชาวนาอินทรีย์ 40 ครัวเรือน

ขอบเขตเนื้อหา

1. ศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
 - ขั้นตอนกระบวนการทำนาของกลุ่ม ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
 - รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพข้าวอินทรีย์ของสมาชิกเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลง
 - ผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น
2. ศึกษาบริบทพื้นที่ และปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
 - บริบทพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการปลูกข้าว
 - ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าว เช่น ดิน ฟ้า อากาศ อื่นๆ
 - กระบวนการดูแลรักษา
 - องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่นำมาใช้
 - บทเรียนจากการแก้ปัญหาที่ผ่านมา
3. เพื่อค้นหากระบวนการและนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม

ขอบเขตระยะเวลา

เริ่มวันที่ 1 สิงหาคม 2558 ถึง 30 เมษายน 2559 รวม 9 เดือน

เครื่องมือในการดำเนินงาน

การประชุม

- การประชุมแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เช่น ประชุมทีมวิจัยเพื่อเตรียมทีมก่อนดำเนินงานประชุมชี้แจงโครงการร่วมกันชุมชนเพื่อทำความเข้าใจโครงการ ประชุมแลกเปลี่ยนประเด็นเพื่อสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล ซึ่งการประชุม ถือเป็นกิจกรรมที่ทำบ่อยๆ ของทีมวิจัย เพราะงานวิจัยเป็นเรื่องใหม่ที่ทีมวิจัยชาวบ้านไม่คุ้นเคย การประชุมหารือเพื่อวางแผนการทำงานเป็นเครื่องมือที่สร้างความมั่นใจว่า การทำงานจะไปถึงเป้าหมายได้ โดยจะมีพี่เลี้ยงเป็นผู้จัดกระบวนการให้ และบางครั้งทีมวิจัยก็จัดกระบวนการเอง

การพูดคุย แลกเปลี่ยน

- การพูดคุยแลกเปลี่ยนภายในทีม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ในกระบวนการทำงาน โดยมากแล้วเป็นวิธีการทำงานที่ไม่เป็นทางการ ทั้งเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม การเก็บข้อมูลที่ค่อนข้างได้ข้อมูลตรงตามเป้าหมาย การพูดคุยแลกเปลี่ยนเป็นวิธีการทำงานที่ใช้บ่อยเกือบทุกกิจกรรม ทั้งการคุยแบบตัวต่อตัว คุยกลุ่มย่อย โดยโครงการเห็นว่าคุยบ่อยก็ได้ข้อมูลลึกและรูปแบบการทำงานที่ชัดเจนขึ้น ด้วยความที่หัวหน้าโครงการเป็นผู้นำในชุมชน เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป การนัดหมายพูดคุยจึงทำได้ง่ายและกลมกลืนไปกับภาระงานเดิมที่ทำอยู่แล้ว

- การสัมภาษณ์ถือเป็นกระบวนการทำงานที่ใช้ในการเก็บข้อมูล โดยมีคำถามที่โครงการออกแบบไว้แล้ว ซึ่งมีทั้งสัมภาษณ์รายเดี่ยว และรายกลุ่ม การสัมภาษณ์ใช้เก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ โดยใช้กับกลุ่มเป้าหมายชาวนาในกลุ่มเกษตรอินทรีย์อำเภอเมืองและใกล้เคียง

- แบบสอบถามโครงการวิจัยใช้เก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ถึงความเปลี่ยนแปลงของการทำนา และผลผลิตคุณภาพข้าวของสมาชิกในกลุ่มที่ผ่านมา การใช้แบบสอบถามเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำนา การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพข้าว และเมื่อนำมารวบรวมข้อมูลพบว่า ข้อมูลค่อนข้างเหมือนกัน ทำให้โครงการเห็นว่า วิธีการเก็บข้อมูลแบบนี้ไม่เหมาะกับการให้ได้มาซึ่งข้อมูลด้านนี้ ใช้วิธีการนั่งวงโสเหล่กันเป็นกลุ่มจะดีกว่า อีกทั้งใช้งบประมาณน้อยกว่าการใช้แบบสอบถาม

การสืบค้นข้อมูลการขาย

การสืบค้นข้อมูลการขายข้าวเปลือก เพื่อให้ทราบสถานการณ์ของคุณภาพข้าวในแต่ละปี ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร ทั้งขายให้กับกลุ่มและโรงสีทั่วไป ซึ่งเป็นการสอบถามเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่พูดคุย โดยมีทั้งการจัดเวทีย่อยอย่างไม่เป็นทางการนัก หรือมักมีการพูดคุยหลังจากการประชุมอื่นๆ เสร็จสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากหัวหน้าโครงการเป็นผู้นำชุมชน จึงใช้โอกาสนี้สอดแทรกงานวิจัยหลังกิจกรรมหลักๆ ทุกครั้ง การสอบถามข้อมูลคุณภาพข้าว ด้วยการบันทึกจาก

ข้อมูลของสมาชิกอินทรีย์ในปีที่ผ่านมา และ ขาวนาทั่วไปในแต่ละปี เพื่อนำมาเปรียบเทียบ เพื่อให้รู้ว่าจะหาทางออกร่วมกันอย่างไร ซึ่งในกระบวนการนี้ เห็นความแตกต่างของทั้งในเรื่องการจัดการ พื้นที่นา และสภาพดินฟ้าอากาศ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบการ พูดคุย แลกเปลี่ยน สอบถาม ทั้งรายบุคคล รายกลุ่ม เน้นการตั้งวงพูดคุย มากกว่าการจัดประชุมอย่างเป็นทางการเพราะได้ธรรมชาติมากกว่านั่งเก้าอี้แล้วมีผู้จัดกระบวนการคอยถาม การพูดคุยแบบพี่น้อง จึงเป็นกระบวนการที่นำมาซึ่งข้อมูลตามวัตถุประสงค์มากที่สุด เพราะส่วนใหญ่ ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลจะมีอารมณ์ร่วมมากกว่า การใช้เวทีการประชุมเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

กระบวนการวิจัย

การประชุมทีมวิจัย

จัดขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม 2558 ณ สถานีวิทยุสวนธรรมร่วมใจ อ.ป่าต้ว เป็นการเตรียมทีม ทำความเข้าใจเส้นทางงานวิจัย หลังจากโครงการได้รับงบประมาณแล้วโดยจัดรวมกับโครงการวิจัยอื่นอีก 3 โครงการ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิจัย ในการประชุมครั้งนี้ พี่เลี้ยงได้พูดถึงเส้นทางการทำงานวิจัย ตั้งแต่ การพัฒนาโจทย์ การเขียนข้อเสนอโครงการ เมื่ออนุมัติแล้ว ก็มีการทำความเข้าใจกับชุมชน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการปฏิบัติการ

ครั้งที่ 2 จัดขึ้นที่บ้านหัวหน้าโครงการ เมื่อเดือนกันยายน 2558 เป็นประชุมทีมวิจัยเพื่อวางแผนการทำงาน เนื่องจากหัวหน้าโครงการเห็นว่า ทีมวิจัยบางคนที่มีรายชื่อในโครงการ อาจจะมีการปรับเปลี่ยน ด้วยวัยที่สูงอายุในบางคนน่าจะปรับมาเป็นทีปรีक्षा และเพิ่มคนที่มีความรู้ในเรื่องการ เขียน ประสานงาน มีความคล่องตัวในการทำงาน เพื่อให้โครงการมีคนหลักในการทำงาน ซึ่งงานวิจัยเป็นงานข้อมูล คนที่จะเป็นคนหลักน่าจะสามารรถ พูด อ่าน เขียน ได้พอสมควร ซึ่งเห็นว่า การหาทีมที่มีความหลากหลาย จะทำให้โครงการมีความรู้ในการทำงานมากขึ้น ซึ่งที่ประชุมได้เห็นชอบให้หาทีมเยาวชนมาช่วยในการเก็บและบันทึกข้อมูล

ครั้งที่ 3 จัดขึ้นเมื่อวันที่ 27 เมษายน 2559 เป็นการพูดคุยภายในทีมวิจัยหลังเวทีวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อรวบรวมเนื้อหา และสรุปผลจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 เพื่อจัดทำรายงาน ซึ่งมีอาสาสมัครเป็นหลักในการดูข้อมูล และติดตามกระบวนการดำเนินงานร่วมกับนักวิจัยหลัก การประชุมทีมครั้งนี้ นอกจากเป็นการสรุปข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานแล้ว ยังเป็นการวางแผนการผลิตข่าวในปี 59 เพื่อให้มีคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลจากสมาชิกอินทรีย์ที่ได้รวบรวมจากงานวิจัย มาเป็นแนวทาง เช่น การใช้พันธุ์ให้หลากหลาย การใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น การใช้เครื่องหยอดข้าว แทนการหว่าน ซึ่งรูปแบบการทำงานมีการพูดคุยอย่างกว้างขวาง แต่ที่สุดแล้วก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและศักยภาพของชาวบ้านว่าจะนำรูปแบบไหนไปใช้กับที่นาของตน

เวทีชี้แจงโครงการ

จัดขึ้นที่ศาลากลางหมู่บ้านโนนทรายงาม ต.หนองคู อ.เมือง จ.ยโสธร โดยผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์จากศูนย์การเรียนรู้อำเภอเมือง เช่น บ้านสิงห์ บ้านหนองคู บ้านโนนทรายงาม ทั้งคนเก่าและ

ใหม่ ตลอดจนผู้นำชุมชนใกล้เคียงที่หัวหน้าโครงการเชิญมาร่วมรับฟัง เวทีชี้แจงโครงการเป็นกิจกรรมในโครงการวิจัยเพื่อให้ชุมชนและชาวบ้านได้รับรู้รายละเอียดของโครงการ ความเป็นมา คำถามวิจัย วัตถุประสงค์ กรอบการวิจัย ระยะเวลา งบประมาณ แผนการดำเนินงาน ซึ่งในเวทีได้มีการวางแผนกิจกรรมหลังจากจัดเวทีชี้แจงตามขั้นตอนที่วางไว้ในสัญญา โดยในการจัดเวทีครั้งนี้มีผู้ซักถามว่า ทำไปแล้วจะเกิดประโยชน์อะไรบ้าง ซึ่งหัวหน้าโครงการ ได้ชี้แจงว่า จากบทเรียนของการขายข้าวในราคาถูก เพราะผลจากการตรวจคุณภาพพบว่า ต่ำกว่ามาตรฐานมาก เช่น แม่คำไถ่ ชูรัตน์ สมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ศูนย์เมือง ที่ขายข้าวได้ในราคาไม่ถึง 10 บาท คุณภาพข้าว 27-28 % เป็นข้าวปีแรกหรือข้าวปรับเปลี่ยนและกรณีของอีกหลายๆท่าน ทั้งชาวนาอินทรีย์ในกลุ่มและทั่วไปในเขตอำเภอเมืองจะมีปัญหานี้เช่น หากเราจะลองเปรียบเทียบราคาข้าวหน้าโรงสีของโซนเมืองและโซนอื่นๆในพื้นที่โยธธแล้ว พบว่า เขตเมืองจะราคาต่ำกว่าที่อื่น 1-2 บาท เพราะจากการสอบถามโรงสีมักจะบอกว่า คุณภาพข้าวในเขตเมือง จะต่ำกว่าที่อื่น หรืออำเภอคำเขื่อนแก้ว กุดชุม บางส่วนก็ค่อนข้างต่ำ ส่งผลต่อราคาข้าวด้วย และด้วยสาเหตุนี้จึงเป็นที่มาของงานวิจัยครั้งนี้ แม้จะรู้ว่า ไม่รู้ว่าจะทำให้ออกมาในเชิงวิจัยได้อย่างไร แต่เราก็ต้องลอง ซึ่งสำคัญที่เราต้องรู้ข้อมูลทั้งในระดับตัวเอง ชุมชน และพื้นที่ แล้วค่อยมาวิเคราะห์กันดูว่า เราจะทำอะไรต่อไปเพื่อแก้ปัญหานี้ หรือไม่ต้องแก้ ก็ต้องพิสูจน์กัน

นอกจากนี้ มีการสอบถาม แลกเปลี่ยนกันอย่างกว้างขวางถึง คุณภาพข้าว ในเขตอำเภอเมือง ซึ่งทุกคนก็เข้าใจและเห็นด้วยว่าจะเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหา แม้ผลจะออกมาเป็นอย่างไร แต่ก็ถือว่าได้พิสูจน์แล้ว ในช่วงท้ายของเวที ได้มีการนัดหมายเวทีครั้งต่อไป เพื่อแลกเปลี่ยนตามวัตถุประสงค์ก่อนลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งหัวหน้าโครงการได้แจ้งให้ผู้เข้าร่วมทราบว่า พื้นที่วิจัย คือ ศูนย์การเรียนรู้อำเภอเมือง ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายคือ สมาชิกอินทรีย์ และทั่วไปในเขตอำเภอเมือง หรืออาจจะมียกเขตเมืองบางส่วน เพื่อเป็นข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ ดังนั้นหากมีการลงพื้นที่เก็บข้อมูลก็ขอความร่วมมือด้วย

ในเวทีได้มีการแลกเปลี่ยนถึงคำว่า นวัตกรรม คืออะไร ภูมิปัญญา คืออะไร ซึ่งพี่เลี้ยงได้เปิดให้มีการอภิปราย และสรุปได้ว่า นวัตกรรม คือ ความรู้หรือสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีการพัฒนาการมาจากสิ่งเดิม ส่วนภูมิปัญญา คือ สิ่งที่เป็นความรู้และมีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน มีการนำมาใช้อย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งเรื่องการกิน การอยู่ ไม่ได้มีการพิสูจน์ในทางวิทยาศาสตร์แต่ใช้ความเชื่อ เป็นแนวในการปฏิบัติ

การแลกเปลี่ยนและสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

จัดขึ้นในวันที่ 2 เดือน ตุลาคม 2558 ณ ศาลาประชาคม บ้านโนนทรายงาม โดยผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์จากศูนย์การเรียนรู้อำเภอเมือง เช่น บ้านสิงห์ บ้านหนองคู บ้านโนนทรายงาม บ้านตาตอง พี่เลี้ยงให้นักวิจัยทบทวนวัตถุประสงค์ และดูไปที่ละข้อตามวัตถุประสงค์หลักว่า มีคำสำคัญอะไรบ้าง นักวิจัยเข้าใจอย่างไร พร้อมกับให้ดูเอกสารตามสัญญาที่ส่งให้ สกว.ด้วย

วัตถุประสงค์ที่ว่าเรื่องบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา มีการทำความเข้าใจถึงขอบเขตในเรื่องว่า จะมากน้อยขนาดไหน ซึ่งมีการเสนอว่า น่าจะประกอบด้วยสภาพพื้นที่ สภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำ ดิน ซึ่งคงจะสืบค้นจากเอกสารที่มีการรวบรวมไว้แล้ว ส่วนเรื่องบริบทและความเปลี่ยนแปลงจะสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ ในแต่ละโซน เปรียบเทียบกับเอกสารที่มีการรวบรวมไว้

ส่วนวัตถุประสงค์ที่ 2 กระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัด โสธรจะใช้การจัดกลุ่มพูดคุยในแต่ละพื้นที่ เช่น บ้านสิงห์ บ้านโนนทรายงาม บ้านหนองคู หรือการพูดคุย เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลตามวัตถุประสงค์นี้ ในเวทีได้แลกเปลี่ยนถึงกระบวนการทำนาว่าประกอบไปด้วยอะไรบ้าง อาทิ

- การเตรียมเมล็ดพันธุ์ (แห่ล้าง)
- การเตรียมดิน /แปลง
- การบำรุงดิน
- การหว่านกล้า (ตกล้ำ)
- การถอนกล้า
- เตรียมดินก่อนปักดำ
- ปักดำ หว่าน หยอด โยน
- การดูแลรักษา ตัดข้าวปนกำจัดวัชพืช
- เก็บเกี่ยว
- การตาก
- การจัดเก็บ
- การสี นวด
- การบรรจุ

โดยกระบวนการเหล่านี้ มีรายละเอียดอย่างไรบ้าง พี่เลี้ยงเสนอให้นักวิจัยไปเก็บข้อมูล และกำหนดเป็นแบบฟอร์มเพื่อนำไปสอบถามกับกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งในแบบสอบถามจะประกอบไปด้วยหัวข้อดังกล่าว เมื่อทำแบบฟอร์มเสร็จ ก็มาทำความเข้าใจกันอีกครั้งก่อนเก็บข้อมูลจริง

ส่วนวัตถุประสงค์ที่ 3 การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม ในเวทีได้กำหนดเป็นแบบสอบถาม และให้เก็บข้อมูลไปในคราวเดียวกัน แต่หัวหน้าโครงการเสนอว่า เกรงว่าข้อมูลจะซ้ำกันและเป็นการเสียเวลา และได้ข้อมูลไม่ลึกพอ หากจะใช้แบบสอบถามแล้วให้สมาชิกตอบแบบสอบถาม น่าจะใช้วิธีการ นั่งพูดคุย แลกเปลี่ยนกันจะดีกว่า

มีการอภิปรายอย่างกว้างขวางถึงรูปแบบในการเก็บข้อมูลในส่วนนี้ สุดท้ายก็เป็นมติว่า ให้มีทั้งแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ไปพร้อมกัน โดยแบบสอบถามเป็นคำถามหลักเพื่อเป็นแนวในการเปิดประเด็นพูดคุย เมื่อเริ่มได้แล้ว ก็ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้สอบถามว่าจะนำคุยต่ออย่างไร เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์นั้นๆ ซึ่งคำถามหลักๆ น่าจะประกอบด้วย

- สภาพ ดิน ฟ้า อากาศ ลม น้ำ
- ปุ๋ย
- การดูรักษา / คน
- เมล็ดพันธุ์
- การเก็บเกี่ยว

- การจัดการหลังเก็บเกี่ยว

ก่อนปิดเวที พี่เลี้ยงได้ให้โครงการนัดหมายช่วงเวลาในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ซึ่งหัวหน้าโครงการได้หารือกับทีมเก็บข้อมูล และนัดหมายลงพื้นที่บ้านสิงห์ ในช่วงเดือนตุลาคมก่อนเก็บเกี่ยวข้าว ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ น่าจะเป็นต้นเดือนพฤศจิกายน และอาจจะเว้นในช่วงเก็บเกี่ยว เนื่องจากทีมวิจัยและอาสาเก็บข้อมูล ต้องจัดการข้าวในนาให้แล้วเสร็จ ซึ่งในการลงเก็บข้อมูลนั้นโครงการวางแผนจะใช้เวลาตั้งแต่เดือนตุลาคม 2558 - มกราคม 2559

การเก็บข้อมูล

หลังจากเวทีการแลกเปลี่ยน และสร้างเครื่องมือ เสร็จสิ้น หัวหน้าโครงการได้นัดหมายทีมวิจัยประชุมอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนลงเก็บข้อมูล ซึ่งมีผู้ที่มาร่วมเป็นอาสาสมัครเก็บข้อมูล ทั้งเยาวชนในชุมชนและทีมวิจัยหลัก มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ทั้งนี้หัวหน้าโครงการแจ้งกับทีมวิจัยว่า ในระหว่างเก็บข้อมูล จะมีพี่เลี้ยงมาช่วยระหว่างทางการเก็บข้อมูล ความสมบูรณ์ของข้อมูล และช่วยดูเรื่องการเขียนรายงานความก้าวหน้า หัวหน้าโครงการกล่าวต่อทีมวิจัยว่า ช่วงนี้เข้าสู่เดือนที่ 3 ของการขึ้นโครงการแล้ว และทางทีมเราก็มีการพูดคุย ทำความเข้าใจกับกระบวนการวิจัยมาระยะหนึ่ง ซึ่งล่าสุดมีการแลกเปลี่ยนเพื่อเก็บข้อมูล สำหรับในช่วงเวลาต่อจากนี้ไปทุกคนต้องช่วยกันเก็บข้อมูล และหากในหน้าเก็บเกี่ยวอาจจะได้หยุดพักหนึ่งเพราะต้องเร่งเก็บเกี่ยวให้ทัน ดังนั้นตอนนี้ต้องช่วยกันเก็บข้อมูล อย่างน้อยต้องให้ได้วัตถุประสงค์ 1 แล้วค่อยวางแผนใหม่ แต่ถ้าเก็บวัตถุดิบได้มากกว่านี้ก็จะทำให้เรามีเวลาทำงานรายงานเร็วขึ้น

หลังจากวางแผนกันแล้วทางทีมเก็บข้อมูลได้แบ่งออกเป็นทีม และวางแผนเก็บข้อมูล โดยมีแบบฟอร์มเป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล มีทั้งการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม การเก็บรายเดียว การจัดประชุม เป็นการนั่งโสภา เพื่อให้ได้ข้อมูล โดยเฉพาะกระบวนการทำนา ซึ่งเดิมมีการออกแบบฟอร์มในการเก็บข้อมูลเพื่อไปสัมภาษณ์รายบุคคล แต่เมื่อลงไปเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง กลับพบว่าส่วนใหญ่ให้ข้อมูลเหมือนกัน ทางทีมจึงเห็นว่าน่าจะปรับรูปแบบจากการสัมภาษณ์รายคนเป็นรายกลุ่ม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนน่าจะดีกว่า เพื่อประหยัดเวลา และได้เนื้อหาที่ผ่านมาโสภา ซึ่งจะทำให้ประหยัดงบประมาณด้วย อีกทั้งการนั่งแลกเปลี่ยนเป็นวงหรือกลุ่ม นอกจากจะได้ข้อมูลแล้ว ยังเป็นการเติมเต็มในส่วนที่คนอื่นมีไม่เหมือน ถือเป็นตรวจสอบและวิเคราะห์ไปในตัวด้วย ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงเน้นการพูดคุยเป็นกลุ่ม แต่ส่วนหนึ่งก็ต้องสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณ แต่ทางโครงการเห็นว่า การพูดคุยเป็นกลุ่ม ทำให้ได้เนื้อหาแต่ก็มีการพูดนอกประเด็นอยู่บ้าง คนสัมภาษณ์ต้องดึงความสนใจเข้ามาในวง เพื่อไม่ให้เสียเวลาโดยไม่ไฉน แต่การเก็บข้อมูลโดยการวิธีการพูดคุยแลกเปลี่ยน ได้เห็นลีลาของผู้ให้ข้อมูล ทำให้บ่งบอกถึงความสุขในการเล่า ทำให้นักวิจัยเห็นว่า ชาวบ้านมีเรื่องราวมากมายอยากบอก อยากเล่า หากมีการชวนคิด ชวนคุย เขาพร้อมที่เปิดใจจากคนที่ไม่ค่อยได้พูดก็สามารถถ่ายทอดเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ให้ผู้อื่นได้เข้าใจได้

การเก็บข้อมูลแล้วเสร็จในช่วงต้นเดือนเมษายน 2559 ทางทีมวิจัยกำลังรวบรวมเพื่อนำไปวิเคราะห์ ซึ่งพี่เลี้ยง ได้เข้ามาช่วยดูข้อมูล และเห็นว่าน่าจะเพิ่มในส่วนของคุณภูมิปัญญาในการเก็บเกี่ยวในอดีต โดยให้สัมภาษณ์ครอบครัวหรือกระจายในหลายๆ บริบท เพื่อให้เกิดข้อเปรียบเทียบ จึงได้จัดเวที่ย่อยๆ อีกครั้ง

เพื่อเพิ่มเติมข้อมูลในส่วนนี้ ที่ศาลาประชาคมบ้านโนนทรายงาม และหัวหน้าโครงการจึงพาทีมวิจัยลงพื้นที่บ้านหนองคูและบ้านสิงห์ ไปสัมภาษณ์เพิ่มเติมถึงภูมิปัญญาในการจัดการข้าวในอดีต

เวทีวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล จัดขึ้นในวันที่ 20 เมษายน 2559 ที่ศาลาประชาคมบ้านโนนทรายงาม โดยหลังจากที่สำนักงานเกษตรจังหวัดมอพรเกษตรกรผู้ปลูกข้าวปลอดภัย ในตอนเช้าแล้วเสร็จ หลังรับประทานอาหารกลางวัน จึงได้ต่อยอดการวิเคราะห์ข้อมูลโครงการวิจัย หัวหน้าโครงการกล่าวถึงสถานการณ์ของการดำเนินว่า ในขณะนี้ การเก็บข้อมูลเสร็จสิ้นแล้ว มีการเพิ่มเติมข้อมูลตามข้อเสนอแนะของพี่เลี้ยง โดยข้อมูลที่มีการเก็บรวบรวมก็ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ทั้งข้อมูลบริบทพื้นที่ในขอบเขตของอำเภอเมือง ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่สัมพันธ์กับการทำนา ตลอดจนกระบวนการทำนา การเก็บข้าวหลังเก็บเกี่ยวและการสืบค้นข้อมูลคุณภาพข้าวจากสมาชิกในปีที่ผ่านมาเพื่อเปรียบเทียบในระหว่างการทำงานวิจัย

คุณรวีวรรณ กมลเลิศ กล่าวว่า การเก็บข้อมูลก็ถือว่าเสร็จแล้ว แต่จะได้ข้อมูลที่ถูกต้องครบถ้วนเราก็อยากให้พี่เลี้ยงช่วยมาดูว่าจะเพิ่มเติมอะไรบ้าง แต่จากข้อมูลที่มีในมือก็คิดว่าน่าเป็นประโยชน์และสามารถวิเคราะห์เพื่อออกแบบแผนงานในระยะที่ 2 ได้

สถานการณ์ของข้าวคุณภาพต่ำ ปรากฏมานานในเขตเมือง แต่เริ่มเห็นชัดเจนเมื่อปี 2557 โดยเฉพาะโซนบ้านสิงห์ ซึ่งปัจจัยหลักอันดับหนึ่งคือสภาพอากาศที่ร้อนขึ้น แร้งงานเก็บเกี่ยวไม่พอ ทำให้เกี่ยวข้าวไม่ทัน ประกอบกับมีฝนตกลงอย่างผิดฤดู ทำให้ข้าวที่แก่แล้วเจอทั้งแดด ทั้งฝน เมื่อสภาพอากาศไม่คงที่ทำให้ข้าวในแปลงหัก ร้าว และเมื่อนำไปขายก็ตรวจพบว่าคุณภาพต่ำมาก

นอกจากข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพข้าวแล้ว บริบทของพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่ม ก็มีส่วนทำให้ชาวนาตัดสินใจปลูกข้าวชนิดเดียว ทำให้ต้องเกี่ยวข้าวพร้อมกัน มีการแย่งชิงแรงงาน จนต้องหันไปพึ่งเครื่องจักร แล้วนำมาตากเอง บางคนคุณภาพข้าวได้ บางคนไม่ได้ ข้าวขึ้นรา มีเมล็ดดำ ไม่น่ารับประทาน ฯลฯ จากสภาพดังกล่าวจึงนำไปสู่วางแผนว่า จากข้อมูลดังกล่าวจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร ซึ่งในที่ประชุมได้อภิปรายอย่างกว้างขวางถึงข้อมูลและแนวทางแก้ปัญหา เช่น บางคนมองเรื่องคุณภาพดินไม่ดี แร้งงานไม่พอ ชาวนาไม่มีการวางแผนเรื่องพันธุ์ข้าว ซึ่งหากจะมองว่าข้าวไม่มีคุณภาพก็ต้องมองในภาพรวม คงไม่ได้เป็นเพราะสาเหตุใดสาเหตุหนึ่ง แต่เราต้องมองปัญหาที่มันเชื่อมโยงมาสู่การจัดการข้าวที่มีคุณภาพด้วย หัวหน้าโครงการกล่าว

ในเวทีวิเคราะห์ข้อมูลเมื่อเปิดให้มีการอภิปรายอย่างทั่วถึง จึงได้หาข้อสรุปและนำไปสู่การจัดตั้ง

1. สภาพดินน่าจะมีส่วนในการทำให้ข้าวมีคุณภาพต่ำ
2. สภาพอากาศ ผู้เฒ่าผู้แก่บอกเป็นเสียงเดียวกันว่า อากาศร้อน ฝนห่า (ฝนตก) ไม่หนาว จะทำให้ข้าวหม่น (ข้าวหัก) แนนอน
3. มีคนเสนอว่า ถ้าหากทั้ง 2 ข้อ จะนำไปสู่การออกแบบทดลอง แต่จากประสบการณ์ แม้ดูแลอย่างดี ข้าวก็ยังหักร้าวอยู่ หากการทดลองไม่ได้คือทำให้ข้าวมีคุณภาพขึ้น โครงการวิจัยก็น่าจะมีทางเลือก

อื่นๆ ทำวิกฤติให้เป็นโอกาส หากข้าวคุณภาพต่ำ ก็หันมาแปรรูปจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เช่น ข้าวฮางอก ข้าวคั่ว ซึ่งปัจจุบันก็มีผู้ทำอยู่แล้ว และราคาค่อนข้างดี เพียงแต่ขาดการรวมกลุ่มเท่านั้นเอง

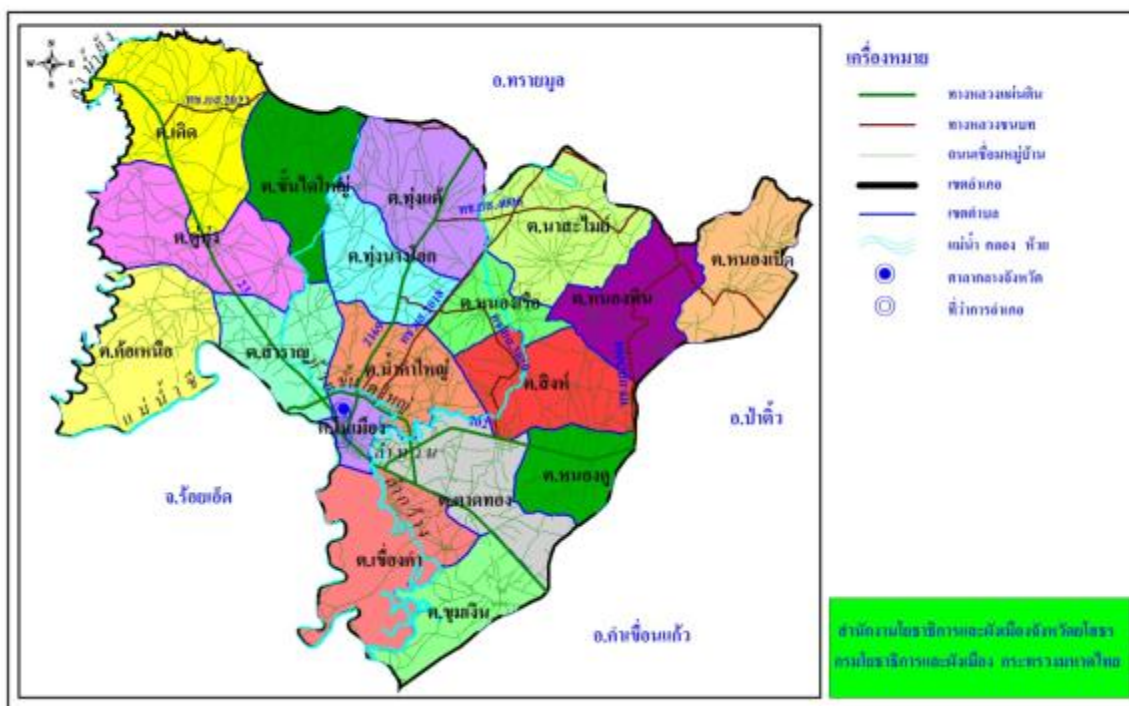
ผลการวิจัย

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้
เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา
2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม
4. เพื่อศึกษากระบวนการเพิ่มคุณภาพข้าวด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม

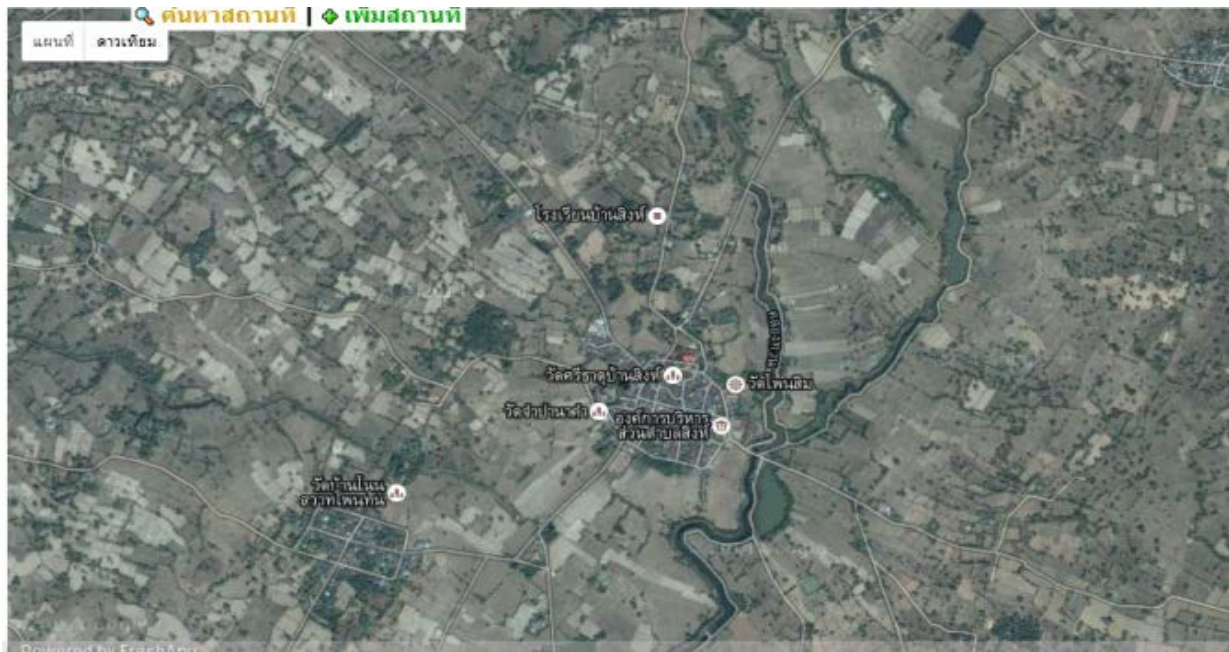
จากการศึกษาข้อมูล ในวัตถุประสงค์ที่ 1 ว่าด้วยเรื่องบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา โดยทั้งการพูดคุยกับชาวนาผู้รู้ เอกสารความรู้ที่มีการศึกษาไว้แล้ว พบว่าสภาพพื้นที่

แผนที่แสดง : เขตปกครองอำเภอเมืองยโสธร

พื้นที่เป้าหมายในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัย คือ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง ซึ่งมีสมาชิกที่ทำเกษตรอินทรีย์รวมตัวเป็นกลุ่ม อยู่ในชุมชนบ้านสิงห์ ตำบลสิงห์ บ้านโนนโนนทรายงาม ,บ้านหนองคู ตำบลหนองคู อำเภอเมือง

แผนที่บ้านหนองคู ตำบลหนองคู อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

อำเภอเมืองยโสธรตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัด ห่างจากกรุงเทพมหานครเป็นระยะทาง 531 กิโลเมตร อยู่ในกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ 578.200 ตารางกิโลเมตร หรือ 361,375 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอเสลภูมิ (จังหวัดร้อยเอ็ด) อำเภอทรายมูล และอำเภอกุดชุม
- ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอป่าติ้ว
- ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอคำเ็นแก้ว และอำเภอพนมไพร (จังหวัดร้อยเอ็ด)
- ทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอเสลภูมิ (จังหวัดร้อยเอ็ด)

การปกครองส่วนภูมิภาค

อำเภอเมืองยโสธรแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 18 ตำบล 190 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ในเมือง	(Nai Mueang)	10. สิงห์	(Sing)
2. น้ำคำใหญ่	(Nam Kham Yai)	11. นาสะไมย์	(Na Samai)
3. ตาดทอง	(Tat Thong)	12. เขื่องคำ	(Khueang Kham)
4. สำราญ	(Samran)	13. หนองหิน	(Nong Hin)
5. ค้อเหนือ	(Kho Nuea)	14. หนองคู	(Nong Khu)
6. คูทุ่ง	(Du Thung)	15. ชุมเงิน	(Khum Ngoen)
7. เด็ด	(Doet)	16. ทุ่งนางโอก	(Thung Nang Ok)
8. ขึ้นไธใหญ่	(Khandai Yai)	17. หนองเรือ	(Nong Ruea)
9. ทุ่งแต้	(Thung Tae)	18. หนองเป็ด	(Nong Pet)

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศของอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ซึ่งมีน้ำชีเป็นแนวเขตแดนกั้นระหว่างจังหวัดยโสธรและจังหวัดร้อยเอ็ด ทางด้านทิศจากทิศตะวันตก ลงไปทางทิศใต้ ในเขตอำเภอเมืองเป็นที่ราบลุ่มต่ำสลับซับซ้อนกับสันดินริมน้ำ มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ได้แก่ แม่น้ำชี และขนาดกลาง ได้แก่ ลำน้ำยัง ลำทวน (ลุ่มน้ำชี) ไหลผ่านจังหวัด ลักษณะดินส่วนมากเป็นดินปนทรายและดินเค็ม มีหนอง บึง ลำห้วย และแหล่งน้ำขนาดเล็กอยู่ทั่วไป พื้นที่แหล่งน้ำอยู่ในลุ่มน้ำชี ลุ่มน้ำมูล สำหรับภูมิอากาศจังหวัดยโสธรมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ความชื้นสัมพัทธ์ เฉลี่ยเท่ากับ 71.1% อุณหภูมิสูงสุด 42.0 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด 11.0 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 5 ปี(2550 – 2554) เฉลี่ย 1,600 มม.ต่อปี (อ้างอิงจาก<http://www.yasothon.go.th/web/file/menu1.html>)

เศรษฐกิจ

เศรษฐกิจของชุมชนในเขตอำเภอเมือง ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 60 ประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ รองลงไปเป็นอาชีพภาคอุตสาหกรรม ภาคพาณิชย์กรรม ภาคขนส่งและภาคบริการตามลำดับ

ลักษณะการทำการเกษตรที่สำคัญในเขตอำเภอเมือง

- 1.1) ข้าวนาปี และข้าวนาปรัง
- 1.2) มันสำปะหลัง
- 1.3) ยางพารา
- 1.4) อ้อยโรงงาน

1.5) มะม่วง

1.6) ถั่วลิสง

นอกจากนี้ยังมีพืชสวนครัวตามฤดูกาล อาทิ เช่น ผักต่างๆ มีการจำหน่ายทั้งในชุมชน ตลาดทั่วไป และตลาดเขียวในเมืองยโสธร

ผู้เฒ่าเล่าให้ฟังว่า ในอดีตนั้น ระบบเศรษฐกิจของคนในพื้นที่เขตเมืองจะขึ้นอยู่กับเกษตร เพราะความเป็นเมืองยังไม่ขยายตัวมากนัก ผู้คนก็ยังไม่เยอะเหมือนทุกวันนี้ การค้าขายเมื่อได้ผลผลิตจะนำไปขายในเมือง โดยการหาบเดินเท้าเข้าเมือง จนกระทั่งเริ่มมีถนน มีรถ การเดินทางก็สะดวกสบายขึ้น แต่ความสะดวกก็มาพร้อมความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ความเป็นเมืองเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้น การพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานได้รับการพัฒนาตามลำดับ ทำให้ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการเกษตรเปลี่ยนไป ชาวบ้านก็เริ่มหันไปประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น เช่น ค้าขาย รับจ้าง ทำงานในเมือง จนพื้นที่การเกษตรเริ่มเหลือน้อยลง

ปัจจุบันการทํานาก็เปลี่ยนไป จากที่นาบั้งเล็ก ก็กลายเป็นบั้งใหญ่ มีการเปลี่ยนรูปแบบการทํานาจากนาดำเป็นนาหว่าน และใช้เครื่องจักรในการทํานามากขึ้น จากอดีตใช้ความไถนา เริ่มปรับมาเป็นรถไถนาเดินตาม และในปัจจุบันใช้รถไถนั่งขับ การทํานาชาวนาแทบไม่ต้องออกแรงเอง ไม่ต้องเหยียบดิน ชาวนาบางคนไปนาไม่กี่วันในรอบการนา คือ ช่วงหว่านข้าว ช่วงใส่ปุ๋ย และตอนเก็บเกี่ยว บางคนสั่งงานมาทางโทรศัพท์ตัวเองอยู่ทำงานต่างจังหวัด ในบางครอบครัวก็เหลือเฉพาะคนชราอยู่กับหลานตัวเล็ก จำเป็นต้องจ้างแรงงานมาช่วยในการทํานา บางครอบครัวปล่อยให้คนอื่นเช่า เพราะทำเองไม่ได้ นี่คือนิเวศของชาวนาในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ชาวนาทัวไปในพื้นที่วิจัย (บ้านสิงห์ ต.สิงห์)

ความเปลี่ยนแปลงของการทํานาในรูปแบบใหม่ ส่งผลต่อความตระหนักในเรื่องผลผลิต เพราะไม่ได้ใส่ใจมากนัก อีกทั้งเห็นว่า เป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนและรายได้ไม่มากนัก ทำแล้วเหนื่อยจึงทำนาพอได้ว่าทำนาผลผลิตที่ได้จึงไม่คุ้มทุน ได้บ้างไม่ได้บ้างแล้วแต่สภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งความไม่ใส่ใจมาซึ่งคุณภาพข้าว ประกอบกับเขตอำเภอเมือง มักประสบกับภัยทางธรรมชาติบ่อยครั้ง บางปีท่วม ฝนมาตลอดแม้ช่วงเก็บเกี่ยว บางปีก็แล้ง พืชตาย ทุรกันดาร เล่าว่า เดิมทีการทํานาชาวนาจะใส่ใจ พอเข้าสู่ยุคนี้ ชาวนาก็เริ่มไม่รักการทํานา เห็นเป็นอาชีพเสริม จึงไม่ได้หวังรายได้จากการทํานามากนัก พอชาวนาไม่ใส่ใจ ผลผลิตที่ได้ก็ขึ้นอยู่ธรรมชาติ ยิ่งธรรมชาติไม่ได้เหมือนเดิม ทั้ง ฝน น้ำท่วม น้ำแล้ง อากาศก็ร้อน ทำให้ไม่สามารถควบคุมคุณภาพข้าวได้จากการสังเกตในเขตโซนเมืองราคาข้าวต่ำกว่าที่อื่น อาจเพราะคุณภาพข้าวต่ำกว่าในเขตอื่นก็เป็นได้

วัฒนธรรมและประเพณี

คนในชุมชนอำเภอเมืองโดยเฉพาะในขอบเขตรอบนอกเมือง ยังคงยึดถือวัฒนธรรมประเพณีแบบชาวอีสาน โดยมีงานประเพณีบั้งไฟเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดยโสธร เป็นงานระดับนานาชาติ ในเขตเทศบาลเมืองยโสธร จัดในวันเสาร์-อาทิตย์ สัปดาห์ที่ 2 ของเดือนพฤษภาคมทุกปี งานแห่มาลัยจัดในช่วงวันมาฆบูชาของทุกปี มีปราชญ์ชาวบ้านและมีภูมิปัญญาชาวบ้านหลากหลาย ทั้งด้านเศรษฐกิจ (กลุ่มทํานาข้าวอินทรีย์) สังคม วัฒนธรรมประเพณี สามารถช่วยถ่ายทอดการพัฒนาเพื่อเพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดี

กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์อำเภอเมือง หรือศูนย์เรียนรู้เกษตรกรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เกิดจากกลุ่มคนที่รวมตัวจากพื้นที่บ้านสิงห์ ต.สิงห์ ,บ้านโนนทรายงาม ,บ้านหนองคู ,บ้านตาตทอง ,บ้านเชือกใหญ่ ต. เด็ด อ.เมือง โดยขอรับรองมาตรฐานเกษตรแบบกลุ่มกับกลุ่มข้าวคุณค่าชาวนาคุณธรรม ปัจจุบันสมาชิกศูนย์การเรียนรู้อำเภอเมือง มีสมาชิก 42 คน ซึ่งมีทั้งสมาชิกที่สมัครใหม่และคนที่เป็สมาชิกมาหลายปี กิจกรรมในการรวมกลุ่มเป็นศูนย์เรียนรู้ แม้ไม่ได้เป็นศูนย์เรียนรู้อย่างเป็นทางการ แต่มีกิจกรรมที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันทำ คือ การประชุมประจำเดือนเพื่อแลกเปลี่ยน หรือ พูดคุยเพื่อบอกเล่าสิ่งที่ตนเองทำอยู่ อีกทั้งเพื่อให้เกิดการให้กำลังใจและช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม เช่น การลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว การให้ความช่วยเหลือเพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเป็นไปด้วยดีและได้รับการรับรองมาตรฐานอย่างทั่วถึง

ในที่นี้จะกล่าวถึงภาพรวมบริบทพื้นที่ในขอบเขตเมืองที่เป็นพื้นที่ทำงานวิจัย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายจะกระจายอยู่ทั่วไป และเป็นพื้นที่ทำการเกษตรที่อยู่รอบนอกเขตเทศบาลในเมือง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทางการเกษตร ด้วยบริบทของพื้นที่เขตเมืองเป็นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านจึงใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวและทำการเกษตรอื่นๆ ทั้งเพื่อการบริโภคและจำหน่าย

นอกจากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนตามยุคสมัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรแล้ว จากการให้ข้อมูลของชาวบ้านบ้านโนนทรายงาม เมื่อวันที่ลงเก็บข้อมูล (9 ตุลาคม 2558) บอกว่าเนื่องจากหมู่บ้านไม่อยู่ห่างเมืองมากนัก ส่วนใหญ่ผู้ปกครองจะส่งบุตรหลานเข้าไปเรียนโรงเรียนในเมือง เพราะเห็นว่า ลูกหลานจะได้ความรู้ที่ดีกว่า มีเครื่องเรียนที่ทันสมัย ลูกหลานจะเก่งกว่าเรียนในโรงเรียนประจำหมู่บ้าน เมื่อลูกหลานต้องออกนอกชุมชน จึงซึมซับวิถีภายนอกและนำมาใช้ในชุมชน เช่น เทคโนโลยีสื่อสาร ค่านิยมการกิน การอยู่ อีกทั้งหลักสูตรการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชุมชน เมื่อเรียนจบคนเหล่านี้จึงห่างหายไปจากชุมชนเพื่อประกอบอาชีพใหม่ ทำให้แรงงานการเกษตรในครอบครัวลดลง ซึ่งต่างจากในอดีตที่การศึกษาจะอยู่ในชุมชนก่อนไปเรียนเด็กสมัยก่อนต้องช่วยพ่อแม่ทำงาน เลี้ยงวัวควาย ทั้งก่อนและหลังเลิกเรียน ลูกหลานจะเห็นวิถีชีวิตของพ่อแม่ ช่วยแบ่งเบาภาระเวียกงานได้

“ก่อนหน้านี้ 1-2 ปี ลูกหลานติดเกมส์ต้องไปร้านเกมส์ แต่ตอนนี้ลูกหลานติดโทรศัพท์มือถือกันทุกคน ไม่สนใจเรื่องงานเกษตรเลย และแม้ลูกจะโตแล้ว ก็ยังไม่อยากมาทำนา นี่ขนาดมีที่นาไม่กี่ไร่”

(พ่อใหญ่ประดิษฐ์ หามะฤทธิ์ 22 ธันวาคม 2558)

เทคโนโลยี ปัจจุบันมีบทบาทกับชุมชนเป็นอย่างมาก นายอรุณสวัสดิ์ ไชยมี ให้ข้อมูลว่า ตนเองนอกจากจะเป็นชาวนาแล้วยังมีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนด้วย เห็นความเปลี่ยนแปลงมาเยอะ โดยเฉพาะในภาคการเกษตร เช่น การทำนาใช้ควายไถนา เครื่องมือที่ใช้ก็ผลิตเองจากไม้ ต่อมาพัฒนาเป็นเหล็ก อลูมิเนียม ซึ่งในช่วงนี้ยังใช้แรงงานคน แรงงานในครอบครัว ทุกคนช่วยกัน ตั้งแต่เด็กยันผู้ใหญ่ ยังจำได้ เมื่อสมัยเด็กหลังเลิกเรียนต้องเดินเท้าไปนา เพื่อที่จะได้ช่วยพ่อแม่เลี้ยงควาย ช่วยเลี้ยงน้อง เมื่อก่อนเด็กอายุ ประมาณ 10 ปี ขึ้น ก็ต้องหัดไถนาแล้ว เรียนรู้งานในไร่นาทุกอย่าง หากเป็นช่วงฝนตกใหม่เดือน 5 เดือน 6 ตอนเย็นๆ พ่อไถนาฮุด (ไถตะ) เด็กๆ ก็จะวิ่งไล่จับตั๊กแตน หางจิ้งหรีด สนุกสนานมีอาหารเย็นไปทำกินตอนเย็นด้วย ซึ่งความรู้สึกตอนนั้นเชื่อว่า เด็กๆทุกคนอยากไปนา ไม่ได้อยากเรียน การเรียนหนังสือคงไม่ได้สำคัญเท่ากับการที่ต้องไปทำงานในไร่นา พ่อ แม่เองก็ไม่ได้บังคับลูกในเรื่องการเรียน สมัยนั้น อ่านออกเขียนได้บ้างก็ถือว่าดีแล้ว

ปัจจุบันตรงกันข้าม การเกษตรเปลี่ยนไปเยอะ จากควายไถนาที่เป็นรถไถนาเดินตาม ช่วงนั้นมีกันทุกบ้าน ส่วนมากซื้อเงินผ่อน บางครอบครัวก็กู้ผ่าน ธกส. หลายปีกว่าผ่อนหมด แม้จะมีรถไถนาเดินตาม แต่ก็ยังใช้แรงงานคนในการทำนา คนยังต้องไปนา แต่สบายขึ้นไม่ต้องเดิน นั่งรถไถที่พ่วงด้วยเฮือน ชาวบ้านเรียกว่ารถแต๊กๆ การทำนาในสมัยนั้นยังเป็นนาคำ จากเช่ามีดที่ได้ยินเสียงไล่ควายออกจากคอก อี้ๆๆ เพื่อไปไถนา ในช่วงนี้เช่ามีดก็จะได้ยินเสียง รถไถนาเดินตาม วิ่งตามกันออกทุ่งนา แต่ในปัจจุบัน ภาพเหล่านั้นมีให้เห็นน้อยมาก เพราะรถไถนานั่งขับมีบทบาทมากในการทำนา ชาวนาเป็นผู้จัดการนาไปแล้ว ไม่ได้ทำนาเอง แต่สั่งการอยู่บ้าน การทำนาก็เปลี่ยนไปเป็นนาหว่าน นาคำมีน้อยมากในแต่หมู่บ้าน ด้วยเหตุผลที่ว่า นาคำลงทุนสูงกว่านาหว่าน ต้องใช้แรงงานและเวลามาก เพราะต้องหว่านกล้า รอเวลาถอน ปักดำ ว่าจะได้เก็บเกี่ยว ต้องดูแลเรื่องน้ำ หญ้า ชาวนาเดิมที่ต้องเดินคันนาบ่อยๆ เพราะ ดูว่าคันจะรั่วหรือไม่ เพราะคันนาแต่ก่อนคันเล็ก แต่ปัจจุบันชาวนาปรับเป็นคันนาใหญ่ เพราะใช้รถไถนั่งขับปรับเป็นบึงนาใหญ่ขึ้น ทั้งเพื่อให้สะดวกต่อการไถ และไม่ต้องเดินคันบ่อยๆ เมื่อบางครอบครัวหว่านแล้วรอเก็บเกี่ยวเลย แม้จะรู้ว่าบางพื้นที่ไม่เหมาะกับนาหว่านแต่ก็ต้องหว่าน เพราะแรงงานมีน้อย ลูกหลานไปทำงานรับจ้างกันหมด เหลือพ่อแม่แม่เฒ่า บอกว่า ได้เท่าไรก็เอา ดีกว่าปล่อยให้ร้าง

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแม้จะนำมาซึ่งการพัฒนาที่รวดเร็ว ทันสมัย แต่ได้นำมาซึ่งความสูญเสียวิถีดั้งเดิม แต่เราก็ปฏิเสธไม่รับไม่ได้ เพราะทุกอย่างต้องมีพัฒนาการ ดังนั้นขึ้นอยู่กับเราว่าจะอยู่ จะใช้อย่างไรให้เกิดประโยชน์มากและมีผลด้านลบน้อยที่สุด

หลังจากได้ข้อมูลที่มีวิจัยได้สรุปภาพของความเปลี่ยนแปลงที่มีความสัมพันธ์กับการทำนา

อดีต		ปัจจุบัน	
จุดเด่น	จุดด้อย	จุดเด่น	จุดด้อย
1.ใช้แรงงานในครอบครัวมีความอบอุ่น มีการช่วยเหลือกันในครอบครัว ชุมชน 2.ใช้เงินลงทุนน้อย 3.ปลูกข้าวหลายสายพันธุ์ 4.ให้ความสำคัญกับผืนนา 5.ชาวนามีประเพณี มีความเชื่อที่ต้องปฏิบัติ 6.การศึกษาเอื้อต่อการทำนา เช่น ปิดเรียนในช่วงดำนาเกี่ยวข้าว 7.การเกษตรคือชีวิต เพื่ออยู่เพื่อกิน	1.ใช้แรงงานมาก 2.เสร็จช้า 3.ใช้เวลานาน 4. เครื่องมือการเกษตรไม่คงทน เปลี่ยนทุกปี	1.เสร็จเร็วได้ปริมาณงานมากขึ้น 2.ใช้แรงงานน้อย 3.ชาวนามีรายได้จากการรับจ้าง 4.เครื่องมือมีความคงทน 5. การเกษตรคือรายได้	1.ลงทุนเยอะ 2.ข้าวมีน้อยสายพันธุ์ 3.ต่างคนต่างทำ 4.หนี้สินเพิ่ม 5.ใช้สารเคมี 6.ลูกหลานไม่สนใจการเกษตร 7.หลักสูตรไม่เอื้อการทำเกษตร

ทีมวิจัยสรุปได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น ที่ส่งผลต่อการทำนาในปัจจุบัน ประกอบด้วย

1. เทคโนโลยี ทำให้สบายเกิน ลงมือเองไม่เป็น กลายเป็นคนขี้เกียจ
2. การศึกษา หลักสูตรที่ไม่เอื้อต่อการนำมาใช้ในชุมชน เน้นการสร้างความรู้ที่นำไปสู่การเป็นลูกจ้าง ผลักดันลูกหลานออกจากอาชีพเกษตร
3. เศรษฐกิจ / ทุน เงินมีบทบาทสำคัญในการลงทุนทางการเกษตร ทำให้เกษตรกรมีหนี้สิน
4. สังคม / แรงงาน เครื่องจักรมีบทบาทมากกว่าคน แรงงานคนจึงถอยห่างจากชุมชน ทำให้การทำนาเปลี่ยนไป
5. ความแปรปรวนทางธรรมชาติ ส่งผลต่อการทำนา น้ำท่วม น้ำแล้ง ไม่สามารถวางแผนการทำนาได้แน่นอน

หลังจากที่ได้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทและความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการทำนา จึงนำไปสู่ศึกษาถึงกระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เนื่องจากการผลิตข้าวของกลุ่ม ซึ่งได้สมัครขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์กับโครงการข้าวคุณค่า ชาวนาคูณธรรม ที่ตั้งอยู่อำเภอป่าดัว จังหวัดยโสธร สมาชิกที่สมัครรับรองมาตรฐานจะต้องแจ้งข้อมูลหรือแผนการผลิตของตนเองต่อโครงการด้วย เพื่อให้เกิดการตรวจสอบย้อนกลับของหน่วยงานที่ให้การรับรอง ดังนั้นกระบวนการผลิตข้าวของศูนย์การเรียนรู้ของศูนย์เมืองก็เช่นกัน โดยในแต่ละปีสมาชิกกลุ่มจะต้องแจ้งต่อโครงการ เพื่อต่ออายุการเป็นสมาชิก ซึ่งในแต่ละปีศูนย์การเรียนรู้จะมีทั้งสมาชิกเก่าและใหม่ เมื่อแจ้งโครงการแล้วว่าจะผลิตข้าวอะไร ก็แปลงที่จะทำการเกษตร โครงการก็จะให้สมุดบันทึกเพื่อบันทึกกิจกรรมที่ทำในแปลงเกษตรเพื่อให้ตรวจได้ ซึ่งจะมีรายละเอียดให้บันทึก เช่น วันเวลาที่ทำ ปัจจัยการผลิตที่ใช้ หังเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยชนิดใดบ้าง แหล่งที่มา ฯลฯ เมื่อผ่านขั้นตอนนี้ ก็เป็นกระบวนการทำนาของแต่ละคน ตามแผนที่ตัวเองวางไว้ ถึงแม้จะไม่ได้เป็นไปตามแผนเดิมที่แจ้งโครงการก็ไม่ใช่ แต่ข้อสำคัญคือ การบันทึก สมาชิกต้องบันทึกลงในสมุดบันทึกให้ละเอียดที่สุด เพื่อเตือนความจำ ตอบคำถามผู้ที่มาตรวจสอบให้มีความเชื่อถือที่สุด ซึ่งการจะได้รับรองมาตรฐานก็จะขึ้นอยู่กับปฏิบัติของสมาชิกต่อแปลงเกษตรด้วย

หลังจากมีแผนการผลิต ชาวนาก็จะลงมือตามแผน ซึ่งขั้นตอนนี้ก็จะเหมือนการทำเกษตรทั่วไป วิธีการปลูกหรือเทคนิคการปลูก ขึ้นอยู่กับความสามารถหรือศักยภาพของแต่ละบุคคล แต่จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสอบถามรายคน รายกลุ่ม ของสมาชิกจากศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จำนวน 40 ราย และสมาชิกทั่วไปจำนวน 40 ราย รวม 80 ราย ถึงกระบวนการทำนา พบว่า ไม่แตกต่างกันมากนัก ถึงแม้จะทำนาอินทรีย์หรือนาทั่วไปที่ยังใช้สารเคมีอยู่ ปัจจัยหลักๆ ก็ยังไม่แตกต่างกันมากนัก

ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ซึ่งเป็นขอบเขตวิจัย จากการเก็บข้อมูลสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้ ซึ่งข้อมูลนี้มีทั้งข้อมูลของชาวนาที่ทำเกษตรอินทรีย์และข้อมูลของชาวนาทั่วไป เพื่อให้เห็นข้อมูลเปรียบเทียบถึงกระบวนการผลิตจากทั้ง 2 กลุ่ม

รูปแบบและกระบวนการผลิตข้าว

การทำนาอินทรีย์		การทำนาทั่วไป (เคมี)	
นาหว่าน	นาดำ	หว่าน	นาดำ
ไถกลบตอซัง หว่านเมล็ดพืชสด	ไถกลบตอซัง	ไถกลบตอซัง (บางครอบครัว)	ไถกลบตอซัง (บางครอบครัว)
เตรียมเมล็ดพันธุ์	เตรียมเมล็ดพันธุ์	เผาฟาง (บางครอบครัว)	เผาฟาง (บางครอบครัว)
ไถตะ	ไถตะ / หว่านกล้า / ตระกลั่ว	เตรียมเมล็ดพันธุ์	เตรียมเมล็ดพันธุ์
หว่านปุ๋ยอินทรีย์ (ชนิดเม็ดหรือผง)	หว่านปุ๋ยอินทรีย์ / น้ำหมัก ก่อน ไถ-คราดปักดำ	ไถตะ บางคนไม่ไถเลย ไถพร้อมหว่านครั้งเดียว	ไถตะ / หว่านกล้า
หว่านเมล็ดข้าว(จ้างหรือแรงงานในครอบครัว)	ปักดำ(จ้างหรือแรงงานในครอบครัว)	หว่านปุ๋ยเคมีรองพื้น หรือบางครอบครัวมีปุ๋ยคอกก็จะหว่านไปพร้อมกันบางรายก็หว่านยาคุมหญ้าเพื่อป้องกันหญ้าที่จะเกิดพร้อมกับข้าว	หว่านปุ๋ยเคมีรองพื้น หรือบางรายก็ได้หว่าน ก่อน ไถ-คราด ปักดำ
ไถกลบ	ดูแลรักษา น้ำ วัชพืช	หว่านเมล็ดข้าว คราดหรือป่นดินให้ละเอียด	ปักดำ(จ้างหรือแรงงานในครอบครัว)
ป่น / คราด	ฉีดน้ำหมัก ให้ปุ๋ยอินทรีย์หรือหว่านขี้ไก่หรืออื่นๆ ก่อนข้าวตั้งท้อง	เมื่อข้าวโต ก็ดูแลเรื่องน้ำ บางคนรายก็ปล่อยเลย ไปทำงานรับจ้างในเมืองหรือต่างจังหวัด	ต้นกล้าตั้งตัวได้ ประมาณ 5-7 วัน หว่านปุ๋ยเคมี16-16-8 หรือยูเรีย บำรุงต้น
ดูแลเรื่องน้ำ วัชพืช	เก็บเกี่ยวด้วยมือหรือรถเกี่ยวบางส่วน	จ้างแรงงานมาหว่านปุ๋ยในช่วงก่อนข้าวตั้งท้อง	ดูแลเรื่องน้ำ วัชพืช
ตัดต้นข้าวถ้าข้าวสูงหรืองามเกินไป	มัดตากเป็นฟ่อนสำหรับข้าวที่เกี่ยวข้องด้วยมือ ส่วนข้าวที่เกี่ยวข้องด้วยรถนำไปตาก 2-3 แดด	เก็บเกี่ยวด้วยรถ	ก่อนข้าวตั้งท้องก็หว่านปุ๋ยเคมีสูตรบำรุงดอกและเมล็ด (ปุ๋ยปรับรวง)
ฉีดน้ำหมัก ให้ปุ๋ยอินทรีย์หรือหว่านขี้ไก่ก่อนข้าวตั้งท้อง	สืมนวดข้าวด้วยรถหากเกี่ยวข้องกับมือ และรองข้าวจากเครื่องสืมนวด	นำไปขายให้โรงสีเป็นข้าวสด ไม่มีการตาก เพราะเห็นว่าได้น้ำหนักดีกว่าตากให้แห้ง แม้	เก็บเกี่ยวด้วยมือหรือรถเกี่ยวบางส่วน

การทำนาอินทรีย์		การทำนาทั่วไป (เคมี)	
นาหว่าน	นาดำ	หว่าน	นาดำ
	5-10 กระสอบ แรก ออก ไม่นำไปปนกับ กระสอบที่สีต่อนั้น	ราคาจะต่ำกว่าก็ตาม	
เก็บเกี่ยว ส่วนใหญ่ใช้รถ เกี่ยว เพราะนาหว่านเกี่ยว มือยาก	บรรจุกระสอบ นำไป ส่งโครงการและไว้ บริโภคส่วนหนึ่ง		ตากนวดด้วยเครื่องสีข้าว หากเกี่ยวด้วยมือ แต่ถ้า เกี่ยวด้วยรถเกี่ยวก็นำไป ขายบางคนก็ตากให้ได้ ความชื้นตามที่โรงสี กำหนด บางคนขายสด
นำมาตากหรือผึ่งให้แห้ง 2-3 วัน			เก็บไว้ทำพันธุ์และบริโภค
บรรจุกระสอบส่งโครงการ			

กระบวนการผลิตข้าวของชาวนาอินทรีย์ ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก มีเพียงความพิถีพิถัน ความเอาใจ
ใส่เท่านั้นที่ต่างกัน รวมทั้งการดูแลรักษาข้าวในนาตั้งแต่การหว่าน ดำ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวและการจัดการข้าว
ก่อนนำไปขาย

แม่คำไถ่ ชูรัตน์ เล่าให้ฟังว่า การทำนาไม่ว่าจะทำแบบอินทรีย์หรือเคมี โดยมากก็พึ่งพาธรรมชาติ
หากฝนดีก็ได้ผลผลิตดี ซึ่งในเขตเมืองแม่จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ มีลำห้วยหลายสาย แต่หลายปีมานี้ปริมาณน้ำไม่
แน่นอน และสภาพที่นาบางคนก็ไม่เหมือนกัน บางคนนาที่ลุ่มน้ำท่วมเกือบทุกปี บางคนนาดอน ปีไหนน้ำน้อย
ก็แล้งจนข้าวตาย และที่สำคัญในปีที่ผ่านมา 2557 ในเขตเมืองฝนตกปลายปีในช่วงเก็บเกี่ยวพอดี ข้าวโดนฝน
ทำให้ข้าวหัก (ข้าวหมุ่น) จนขายได้ราคาต่ำมาก การทำนาทุกวันนี้ควบคุมคุณภาพยากมาก เพราะปัจจัย
สำคัญคือ ธรรมชาติ ลม ฟ้า อากาศ แม้พยายามเก็บเกี่ยวให้ทันก็ยังมีปัญหาอยู่ ปีนี้ไม่รู้ว่าจะได้คุณภาพ
เท่าไร ซึ่งจะเริ่มเกี่ยวในช่วงกลางเดือนพฤศจิกายน นี้

เมื่อได้ข้อมูลกระบวนการทำนามีผู้ให้ข้อมูลทั้งชาวนาอินทรีย์และชาวนาทั่วไป ได้แลกเปลี่ยนกับทีม
วิจัยในระหว่างเก็บข้อมูล นำไปสู่การเก็บข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพ
ข้าวอินทรีย์ของกลุ่มโดยได้สืบค้นข้อมูลคุณภาพข้าวจากการขายในปี 2557 มาเปรียบเทียบ ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูล
บอกว่า ข้อมูลการขายข้าวเมื่อปีที่แล้วเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตระหนักถึงการดูแลและควบคุมคุณภาพข้าวให้ได้
ตามเกณฑ์

ตารางที่ 4.1 คุณภาพข้าวที่สมาชิกจากศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร นำมาขายให้กับโครงการประจำปี 2557						
ที่	ชื่อ - สกุล	ชนิด พันธุ์ข้าว	ความชื้น ข้าวเปลือก %	คุณภาพ ข้าว กล้อง %	คุณภาพ ข้าวขาว %	ราคา ต่อ กก.
1	นายสีลา ชูรัตน์	มะลิ105	13.1	51	43	14
		มะลิ105	13.3	55	47	14
2	นางคำไถ่ ชูรัตน์	มะลิ105	12.4	21	13	8.2
3	นางนงนุช แก้วโยธา	เวส	14.4	48	40	13.6
4	นายนิยม ชูรัตน์	มะลิ105	13	50	42	14
		เวส	13	42	34	12.4
5	นางรวีวรรณ กมลเลิศ	มะลิ105	14.2	59	51	14
6	นางสมทรง แสงวงดี	มะลิแดง	14.8	64	56	17
7	นายทศ ชูรัตน์	มะลิ105	13	53.1	45.1	16
8	นายอุดม ชูรัตน์	มะลิ105	14.4	35	27	13
		มะลิแดง	13	35	27	10
9	นายแสงจันทร์ สุวรรณเพชร	เวส	14	34	26	12.8

ตารางที่ 4.2 คุณภาพข้าวที่สมาชิกจากศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร นำมาขายให้กับโครงการประจำปี 2558						
ที่	ชื่อ -สกุล	ชนิด พันธุ์ข้าว	ความชื้น ข้าวเปลือก %	คุณภาพ ข้าว กล้อง %	คุณภาพ ข้าวขาว %	ราคา ต่อ กก.
1	นายสีลา ชูรัตน์	มะลิ 105	13.8	49	41	14
2	นางคำไถ่ ชูรัตน์	มะลิ 105	13.1	51	43	14.5
		มะลิ 105	12	43	35	13.5
3	นางนงนุช แก้วโยธา	มะลิ 105	13.3	53	45	14.5
4	นายนิยม ชูรัตน์	มะลิ 105	14.7	53	45	14.5
5	นางรวีวรรณ กมลเลิศ	มะลิ 105	13.4	49	41	14
6	นางสมทรง แสงวงดี	มะลิแดง	14.3	45	37	16
7	นายทศ ชูรัตน์	มะลิ 105	14.3	53	45	15.5
			13.1	55	47	16
8	นายอุดม ชูรัตน์	มะลิ 105	14.7	45	37	15
		มะลิแดง	13.6	53	45	16.5
		มะลิ 105	14.5	50	42	15.5
9	นายแสงจันทร์ สุวรรณเพชร	มะลิ 105	15	48	40	15

ตารางที่ 4.1 คุณภาพข้าวที่สมาชิกจากศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร นำมาขายให้กับโครงการประจำปี 2557						
ที่	ชื่อ - สกุล	ชนิด พันธุ์ข้าว	ความชื้น ข้าวเปลือก %	คุณภาพ ข้าว กล้อง %	คุณภาพ ข้าวขาว %	ราคา ต่อ กก.
		มะลิ105	14	59	51	16
10	นายสมนึก พุทธาสมศรี	มะลิ105	14.8	54	46	14
11	นายบรรจง โพธิ์คำ	เวส	15	43	35	11.6
	นายบรรจง โพธิ์คำ	มะลิแดง	11	43	35	11.6

ตารางที่ 4.2 คุณภาพข้าวที่สมาชิกจากศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร นำมาขายให้กับโครงการประจำปี 2558						
ที่	ชื่อ -สกุล	ชนิด พันธุ์ข้าว	ความชื้น ข้าวเปลือก %	คุณภาพ ข้าว กล้อง %	คุณภาพ ข้าวขาว %	ราคา ต่อ กก.
10	นางพิกุล นาทาบำรุง	มะลิ 105	12.9	50	42	15.5
11	นายสุรศักดิ์ ทวีบุตร	มะลิ 105	14.3	57	49	16
12	นายสมคิด ไชยปัญญา	มะลิ 105	14.5	44	36	13.5

จากตารางที่ 4.1 ข้อมูลคุณภาพข้าวที่สมาชิกจากศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร นำมาขายให้กับโครงการประจำปี 2557 โดยนางคำไถ่ ชูรัตน์ คือ สมาชิกที่ข้าวคุณภาพต่ำที่สุด กล่าวถึงความรู้สึกตอนนั้นว่า พุดไม่ออก เพราะข้าวกว่า 4 ตัน ไม่รู้จะเอาไปขายที่ไหน หากกลุ่มไม่รับซื้อ แต่ถ้าไปขายให้กับโรงสีทั่วไปก็คงได้ราคาต่ำมาก จึงตัดสินใจขายในราคาตามคุณภาพข้าว ซึ่งถือว่าต่ำที่สุดในบรรดาข้าวสมาชิกศูนย์เมืองที่นำมาขาย โดยนางคำไถ่ บอกว่า ที่ข้าวคุณภาพต่ำขนาดนี้ เพราะช่วงเก็บเกี่ยว ฝนตกลงมาอย่างหนัก ข้าวที่เกี่ยวเก็บไม่ทัน ซึ่งก็ทำใจแล้วว่า ข้าวคงหักแน่ๆ แม้จะได้ราคาต่ำ ก็ไม่คิดท้อ ก็ยังจะอยู่ในกลุ่มปลูกข้าวอินทรีย์ขายให้กับโครงการต่อไป

เมื่อเปรียบเทียบข้อมูล 4.2 จากทั้ง 2 ตาราง พบว่า คุณภาพข้าวของสมาชิกอินทรีย์ที่นำมาขายให้กับโครงการค่อนข้างแตกต่างกัน ซึ่งในปี 2557 จะต่ำกว่า ปี 2558 โดยจากการสอบถามสมาชิกคนเดิม คือ นางคำไถ่ ชูรัตน์ บอกว่า ปีนี้ในเขตเมืองฝนไม่ตก ใส่ข้าวที่เกี่ยวไว้แล้ว แต่ก็มีบ้างที่ข้าวสมาชิกรายอื่นจะโดนฝน ซึ่งก็ไม่เหมือนปีที่แล้ว โดยนางคำไถ่ บอกว่า การเก็บ การตากก็ไม่ได้แตกต่างจากปีที่แล้ว ใช้รถเกี่ยวแล้วตากแดด 2 แดด ก็กรอกใส่กระสอบเก็บไว้ และรอให้โครงการประกาศรับซื้อก็นำใส่มาขาย ซึ่งสิ่งที่ทำให้คุณภาพข้าวดีกว่าปีที่แล้วน่าจะมาจากสภาพอากาศ แม้ปีนี้จะไม่ค่อยมีลมหนาว แต่ฝนก็ไม่ตก ถึงกระนั้นก็คิดว่า หากจะทำให้ข้าวมีคุณภาพจริงๆ ต้องมองปัจจัยทั้งหมด เช่น ดิน ปุ๋ย ลม สภาพอากาศ และการจัดเก็บ ซึ่งที่บางคนแม้จะเกี่ยวได้ทัน ฝนไม่ตก อย่างเช่น นางรวีวรรณ กมลเลิศ ที่บอกว่า ปีนี้เกี่ยวข้าวด้วยมือในแปลงหนึ่ง ในระยะที่คิดว่าข้าวต้องคุณภาพดี นำมาตาก 2 แดด พลิกกลับไปมา แต่เมื่อตรวจคุณภาพข้าวแล้วก็ยังถือว่าต่ำกว่ามาตรฐานที่วางไว้ จึงไม่รู้ว่าเป็นเพราะสาเหตุใด บางคนไม่ได้พิถีพิถันมากนัก ข้าวก็ยังได้คุณภาพดี

นายทศ ชูรัตน์ แลกเปลี่ยนว่า ปีที่แล้วคุณภาพข้าวกล้องไม่ถึง 50 % แต่ปีนี้ 50 ขึ้น ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ ซึ่งปีที่แล้วฝนตกหนักมาก ปีนี้ในเขตบ้านสิงห์ฝนไม่ตก ชาวนาเร่งเก็บเกี่ยวแม้จะช้าบ้าง แต่ก็โชคดีที่ฝนไม่ตก ข้าวคุณภาพสูงกว่าปีที่แล้วทำให้ได้ราคาเพิ่มขึ้น

นางสมทรง แสงวดี ให้ข้อมูลว่า ข้าวในพื้นที่บ้านโนนทรายงาม ต.หนองคู เมื่อปีที่แล้วก็โดนฝน ทำให้ข้าวหัก หากรวมกับพื้นที่อื่นๆจะพบว่า ข้าวที่หักน้ำหนักรวมกันน่าหลายสิบล้าน ซึ่งผู้รับซื้อก็ลำบากใจเหมือน แต่ปีนี้คุณภาพข้าวดีขึ้นมาบ้าง อาจจะมาจากปัจจัยทางธรรมชาติส่วนหนึ่ง แต่สมาชิกหลายท่านในปี นี้ ก็ทดลองและใช้ความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการตากข้าวให้ได้คุณภาพมากขึ้น เพราะข้าวส่วนใหญ่จะใช้รถเกี่ยว ด้วยเกรงว่าจะโดนฝนเหมือนปีที่ผ่านมา

การแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา ยังไม่ได้มีการแก้ไขอย่างจริงจัง คงปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ เพียงแต่เพิ่มมาตรการในการจัดการให้ดีขึ้น ในขั้นตอนการเก็บเกี่ยว กล่าวคือ รีบเกี่ยวให้ทัน หากพบว่า ฝนจะตกด้วยการจ้างแรงงาน แต่โดยส่วนมากจะจ้างรถเกี่ยว แล้วค่อยจัดการทีหลัง เช่น

นางสมทรง แสงวดี นายทศ ชูรัตน์ นางรวีวรรณ กมลเลิศ บอกว่า ถ้าเกี่ยวด้วยมือ จะตากแดด 2 วัน แล้วเก็บรวมกันเป็นกอง (ลอม) นำผ้าพลาสติกคลุมตอนกลางคืน เพื่อไม่ให้โดนหมอก

นายสมนึก พุทธาสมศรี นายนิยม ชูรัตน์ บอกว่า อีกวิธีหนึ่ง ถ้าเกี่ยวด้วยมือ เกี่ยวเสร็จมัดตอนเย็น แล้วแขวนราวเก็บไว้ในร่ม

นางสุรางค์ พิภพทอง บอกว่า ใช้รถเกี่ยว เทลงตาข่ายเขียวตาก 1 แดด พลิกกลับกองบ่อยๆ ตอนเย็นเก็บในที่ร่ม พลิกกองบ่อย ๆ เช่นกัน

นางสมทรง แสงดี บอกว่า บางแปลงที่ใช้รถเกี่ยว จะตากแดด 2 วัน แล้วนำมาผึ่งในที่ร่ม คลุมผ้าพลาสติกตอนกลางคืน ซึ่งพื้นจะปูด้วยฟาง หรือก้านมะพร้าวเพื่อระบายอากาศด้านล่าง

นายสีลา ชูรัตน์ ใช้รถเกี่ยว เพราะเกี่ยวเองไม่ทัน แรงงานคนก็หายาก มีราคาแพง หลังเกี่ยวเสร็จจะปูพื้นด้วยตาข่ายเขียว นำข้าวมาเกลี่ยให้ทั่วบางๆ ตากแดดไว้ 2 วัน กลางคืนจะทำการเป็นกองใหญ่ตั้งขาตาข่ายเขียวแต่ละด้านมาปิดไว้

นางรวีวรรณ กมลเลิศ บอกว่า แปลงที่ใช้รถเกี่ยวจะตากแดด 3 วัน กลับเกลี่ยบ่อย โดยปูตาข่ายเขียวและใช้ผ้าคลุมตอนกลางคืนไม่ให้โดนหมอก

นางคำไถ่ ชูรัตน์ บอกว่า ใช้รถเกี่ยว เพราะแรงงานไม่มี เกี่ยวเสร็จปูตาข่ายเขียวทำเป็นลาน เทข้าวลง เกลี่ยบางๆ ตากไว้ 2 วัน ไม่เก็บ ไม่คลุม ปล่อยตามธรรมชาติ ระวังแค่ฝนตกเท่านั้น

ในการดำเนินงานระยะที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูล ซึ่งตรงกับช่วงเก็บเกี่ยวในปี 2558 ด้วย จึงทำให้ชาวนาได้ทดลองและเรียนรู้เกี่ยวกับการทำให้ข้าวมีคุณภาพ เปอร์เซ็นข้าวตันสูง ซึ่งในปี 2558 คุณภาพข้าวดีขึ้นกว่าปี 2557 ซึ่งชาวบ้านบอกว่า ส่วนหนึ่งเพราะฝนไม่ตก หากฝนตกเหมือนปี 2557 ก็ไม่รู้ว่าจะเป็นเหมือนเดิมหรือเปล่า แม้จะมีวิธีการจัดเก็บกองข้าวหลังเกี่ยวเสร็จ ก็ยังไม่สามารถยืนยันได้ว่า ข้าวจะมีคุณภาพดีขึ้นจริงหรือเปล่าเพราะปัจจัยที่มีส่วนทำให้ข้าวคุณภาพดีน่าจะมีหลายปัจจัย ซึ่งผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันให้ข้อมูลตามความเข้าใจดังนี้

1.อากาศ สภาพอากาศมีส่วนอย่างมากที่จะบ่งชี้ว่า ข้าวจะคุณภาพดีหรือไม่ ปีไหนอากาศหนาว มีลมพัดตลอด ปีนั้นข้าวจะมีคุณภาพดี ไม่หัก (นายทศ ชูรัตน์ นายแสงจันทร์ สุวรรณเพชร)

2.ฝน ถ้าฝนตกในช่วงเก็บเกี่ยว แล้วมักมีแดดจัด ปีนั้นก็เสี่ยงว่า ข้าวจะคุณภาพต่ำหลีกเลี่ยงไม่ให้ข้าวโดนฝนจะดีที่สุด

3. น้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ข้าวเจริญเติบโต ไม่น้อยไปกว่าปัจจัยอื่นๆ ปีไหนน้ำน้อย ข้าวไม่ค่อยงาม เพราะวัชพืชจะงามกว่า น้ำแห้งส่งผลต่อความไม่สมบูรณ์ของเมล็ดข้าว

4. ดินสภาพดินเป็นกรด ต่าง ดินเค็ม ชาวบ้านเชื่อว่า มีส่วนทำให้ข้าวคุณภาพต่ำ ถ้าดินอยู่ในระดับกลาง น่าจะมีส่วนทำให้ข้าวคุณภาพดี

5. ธาตุอาหาร คือ เป็นสิ่งที่ทำให้ข้าวเจริญเติบโต ดังนั้นการทำนาเพื่อให้ได้ผลผลิตดี ก็ต้องคำนึงถึงสิ่งนี้ด้วย ซึ่งการทำนาอินทรีย์ที่เน้นการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยอินทรีย์ ก็เพื่อเพิ่มคุณสมบัติให้กับดิน โดยเชื่อว่า สารอินทรีย์จะอยู่ในดินได้นานกว่าสารเคมีสังเคราะห์ การทำนาอินทรีย์ หลายคนบอกว่า ต้นข้าวแข็งแรง เมล็ดเต็ม เมล็ดไม่ร่วงง่าย ผลผลิตดี

จากการตั้งข้อสงสัยถึงปัจจัยที่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณภาพข้าว ได้นำไปสู่การวิเคราะห์และหาแบบในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสมมุติฐานข้างต้น ชาวนาจากศูนย์การเรียนรู้ ได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบเพื่อปฏิบัติการ โดยจะทำการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพข้าว โดยนิยามคำว่า คุณภาพ คือ

- เปอร์เซ็นข้าวกล้องสูงตามมาตรฐานของกลุ่มที่ 55 %
- ข้าวไม่ปนกับชนิดอื่นๆ เมล็ดสวย
- มีความหอมเป็นเอกลักษณ์
- ไม่มีสิ่งเจือปน เช่น เมล็ดหญ้า อื่นๆ

โดยเห็นว่า ปัจจัยที่จะนำมาซึ่งคุณภาพข้าวตามที่ร่วมกันกำหนด คงต้องมาจากหลายปัจจัยข้างต้น และในยุคสมัยที่เปลี่ยนไป คงต้องมีการผสมผสานทั้งความรู้เก่าที่เป็นภูมิปัญญา และนวัตกรรมใหม่ๆ มาประยุกต์เข้าด้วยกัน เพื่อนำมาใช้ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ดังนั้นการดำเนินงานของสมาชิกจึงจำเป็นต้องมีการจัดการดิน น้ำ อากาศ การจัดการกระบวนการผลิต ตั้งแต่ปักดำจนถึงการจับเก็บเพราะมีส่วนเชื่อมโยงต่อคุณภาพข้าว ในการเรียนรู้จึงต้องมองเรื่องที่ว่า ชาวนาสามารถจัดการและเรียนรู้ได้ในสภาพความเป็นจริง การสังเคราะห์ข้อมูลจึงทำให้ได้รูปแบบกระบวนการจัดการ คือ การร่วมวางแผนนวัตกรรมการจัดการข้าวร่วมกับสมาชิกเพราะแต่ละคนมีวิธีการแตกต่างกัน การแลกเปลี่ยนเพื่อค้นหาวิธีการจัดการข้าวให้เกิดคุณภาพย่อมมีความแตกต่างในแต่ละปีซึ่งใหม่อาจได้วิธีการที่มีความเหมาะสมกับเกษตรกรมากกว่า การเลือกใช้พันธุ์ข้าวที่มีความแตกต่างแต่มีความเหมาะสมในแปลงเพื่อให้สามารถจัดการเก็บเกี่ยว และจัดเก็บได้ทันการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เพื่อให้สามารถจัดการแรงงานและพื้นที่ที่เหมาะสม จนเกิดการเก็บเกี่ยวเพื่อให้ข้าวมีคุณภาพ และการจัดเก็บข้าวให้ได้คุณภาพ ผ่านนวัตกรรมการใช้ผ้าพลาสติกปกคลุมพื้นที่ก่อนตาก ช่วงกลางคืนคลุมปิดกันหมอก หรือการจัดเก็บและตากในร่ม เป็นการปฏิบัติการเก็บข้อมูลซ้ำจากที่เคยเก็บข้อมูลพร้อมกับการเก็บข้อมูลมาก่อนหน้านี้แล้ว

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

โครงการ “กระบวนการพัฒนาคุณภาพชาวอินทรีด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ซึ่งทำการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และนำมาวิเคราะห์ให้เกิดการเรียนรู้ในระยะที่ 2 โดยใช้ข้อมูลเป็นฐานในการออกแบบกระบวนการ ซึ่งเป้าหมายสำคัญของโครงการนี้คือ กระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชาวของกลุ่ม อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานติดปัญหาบางประการ ทีมวิจัยจึงขอสรุปผลการดำเนินงานไว้เพียงแค่การศึกษาในระยะที่ 1 โดยตอบตามวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ

1. เพื่อศึกษาบริบทและความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับการทำนา

จากการศึกษาถึงข้อมูลบริบทและความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กันการทำนา พบว่า ความเปลี่ยนแปลงในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็น โครงสร้างพื้นฐาน เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีของชาวนา โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ที่มีขอบเขตพื้นที่อยู่ใกล้ในบริเวณเมือง ทำให้เข้าถึงความก้าวหน้าด้านวัตถุและเทคโนโลยีได้ง่ายกว่าพื้นที่ห่างเมือง สิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนเห็นว่า เป็นแรงผลักดันสำคัญ ที่ทำให้การเกษตรในเขตเมืองแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ทั้งด้านคุณภาพและพื้นที่ ในเขตเมืองเป็นพื้นที่อยู่ใกล้ความเจริญ การขยายตัวของสิ่งก่อสร้าง รุกล้ำพื้นที่การเกษตร การศึกษาที่ลูกหลานมักให้ความสำคัญกับการเรียนในเมือง หลักสูตรไม่สอดคล้องกับวิถีการเกษตร ทำให้อาชีพเกษตรลดความสำคัญลง คนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย รับจ้าง และงานบริการมากขึ้น แม้จะยังบอกว่าตนเองทำเกษตรอยู่ แต่ก็ไม่ใช่อาชีพหลัก นั่นเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่มีความใส่ใจ ไม่ได้ตระหนักถึงผลผลิตที่จะได้ ได้เท่าไรก็เอา เพราะมีรายได้ทางอื่นดีกว่า ความเสี่ยงอาจจะมีน้อยกว่า

ปัจจุบันชาวนาเริ่มมีการปรับตัวมากขึ้น จากความเปลี่ยนแปลงที่เพิ่งตระหนักว่า นับวันมีความรุนแรงยิ่ง เริ่มมีการนำเครื่องทุ่นแรงหรือนวัตกรรมใหม่ๆ มาใช้ในการเกษตรมากขึ้น แม้จะรู้ว่าผลกระทบนั้นมีทั้งด้านบวกและลบ ซึ่งเทคโนโลยีสมัยใหม่มาพร้อมกับต้นทุนที่สูง แต่ในอีกมุมหนึ่งเทคโนโลยีก็นำมาซึ่งอีกอาชีพการรับจ้าง เพราะไม่ใช่ชาวนาทุกคนจะสามารถมีเครื่องจักรขนาดใหญ่ไว้ประจำครอบครัว การใช้เครื่องจักรเพื่อทุ่นแรงหรือให้งานเสร็จเร็ว และทันต่อฤดูกาลนั้น ในปัจจุบันมีสัดส่วนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะในช่วงเก็บเกี่ยว แต่เชื่อว่าเทคโนโลยีที่มีอยู่ในปัจจุบันจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเกษตรมากขึ้น ปัจจัยทางธรรมชาติก็ยังคงมีส่วนสำคัญ ดังนั้นการผสมผสานระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ชาวนาจากศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จะนำมาประยุกต์ใช้

2. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตข้าวของกลุ่มศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ทีมวิจัยได้ศึกษากระบวนการผลิตข้าวของชาวนาอินทรีใน 2 รูปแบบ คือ แบบทำนาอินทรี กับแบบทำนาทั่วไป (เคมี) ซึ่งการศึกษาพบว่า ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก มีเพียงความพิถีพิถัน ความเอาใจใส่

เท่านั้นที่ต่างกัน รวมทั้งการดูแลรักษาข้าวในนาตั้งแต่การหว่าน ดำ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวและการจัดการข้าว ก่อนนำไปขาย

เมื่อได้ข้อมูลกระบวนการทำนาที่มีผู้ให้ข้อมูลทั้งชาวนาอินทรีย์และชาวนาทั่วไป ได้แลกเปลี่ยนกับทีมวิจัยในระหว่างเก็บข้อมูล นำไปสู่การเก็บข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพข้าวอินทรีย์ของกลุ่มโดยได้สืบค้นข้อมูลคุณภาพข้าวจากการขายในปี 2557 มาเปรียบเทียบ ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลบอกว่า ข้อมูลการขายข้าวเมื่อปีที่แล้วเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตระหนักถึงการดูแลและควบคุมคุณภาพข้าวให้ได้ตามเกณฑ์

ผลสรุปการดำเนินงาน

การพัฒนาคุณภาพข้าวด้วยนวัตกรรมเชิงภูมิปัญญา เป็นคำใหม่ที่คนในชุมชนเข้าใจบ้างไม่เข้าใจ แต่ได้ยินทั้งคำว่า นวัตกรรม และภูมิปัญญา คำหลังนี้ได้ยินและมีการพูดถึงบ่อยๆ แต่คำว่า นวัตกรรม แม้จะเคยได้ยินตามสื่อต่างๆ เป็นคำใหม่ที่มีความหมายและเริ่มมีบทบาทกับวงการเกษตรมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งนวัตกรรมและภูมิปัญญา คือ ส่วนสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการดำรงอยู่ ปฏิเสธสิ่งใดสิ่งไม่ได้ ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ชุมชนมีความพยายามใช้นวัตกรรมสมัยมาใช้ในการเพิ่มคุณภาพข้าว เช่น นวัตกรรมด้านเครื่องจักรเกี่ยวนา ส่วนภูมิปัญญาเดิมก็ยังคงนำมาใช้ เช่น การลงแขกช่วยเหลื การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การจัดเก็บกองข้าว ซึ่งก็มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น จากการตากด้วยลานดินหรือลานมูลสัตว์ ก็เปลี่ยนมาใช้ลานตาข่ายเพื่อการเคลื่อนย้ายที่ง่ายขึ้น กรณีฝนตก หรือแม้แต่การนำฟางมาปูรองพื้นก่อนวางตาข่าย เพื่อให้อากาศไหลผ่านได้สะดวก หรือบางคนนำข้าวตากบนถนนลาดยางมะตอย จะทำให้ข้าวแห้งเร็วกว่าการตากลานดิน แต่ก็ต้องหมั่นกลับกองข้าว รวมทั้งไม่วางข้าวบนลานดินโดยตรง เพราะจะทำให้ความชื้นในดินระเหยออกมาในตอนกลางคืน ทำให้ข้าวมีความชื้นเพิ่มขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นความรู้ของชุมชนที่บอกว่า เป็นคำบอกเล่าของพ่อ แม่ คนเฒ่าคนแก่ และยังคงปฏิบัติกันอยู่

ข้อมูลจากการรวบรวมในระยะที่ 1 เป็นแนวทางสำคัญที่นำไปสู่การออกแบบกระบวนการเรียนรู้โครงการวิจัย โดยเห็นว่าทุกข้อมูลมีส่วนเกี่ยวข้องกัน ทั้ง ดิน น้ำ ลม อากาศ แต่ในระยะดำเนินงานวิจัยนี้ โครงการเลือกที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้ในสิ่งที่ทำได้และใช้ต้นทุนไม่สูง และสามารถเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นอื่นๆ ได้ เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพดิน การจัดการแรงงานหรือการใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย เพื่อให้ทันต่อการเก็บเกี่ยว ความหลากหลายสายพันธุ์ เป็นทางเลือกหนึ่งในการเรียนรู้เพื่อบริหารเรื่องเวลา การตลาด และการจัดการพื้นที่

ภาคผนวก

ภาพกิจกรรม

เวทีพัฒนาโครงการ

ประชุมเตรียมทีมวิจัย

ชี้แจงโครงการ จัดร่วมกับกิจกรรมประจำเดือนในชุมชน

เวทีแตกประเด็นและสร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลบริบทชุมชน

เรียนรู้ สักเกตคุณภาพข้าว

แลกเปลี่ยนกระบวนการทำงาน

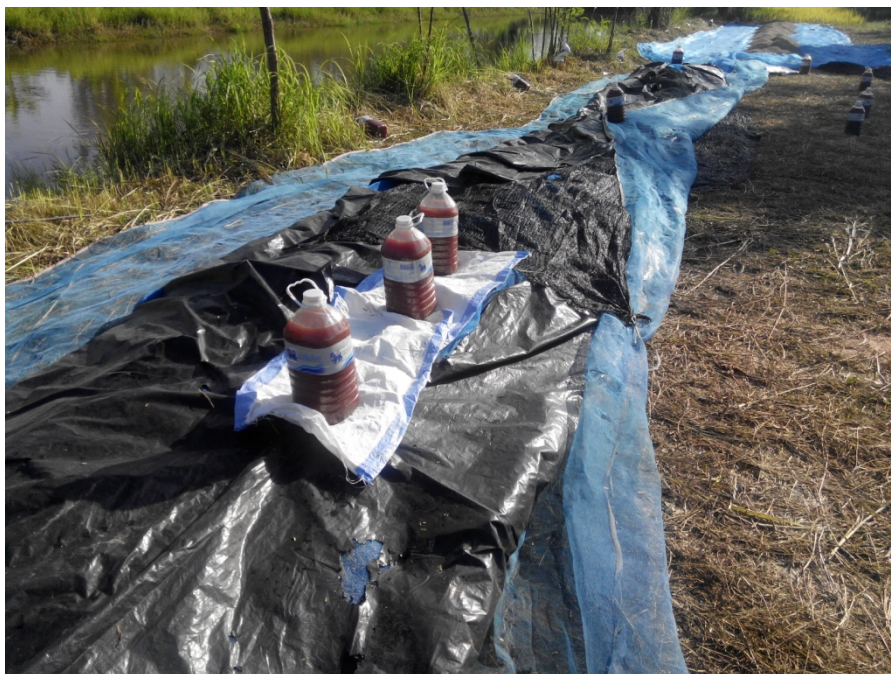
เวทีเก็บข้อมูล

รวบรวมข้อมูลบริบทชุมชน

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการเก็บเกี่ยว นวด ตาก ปีการผลิต 2558/59

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการตากข้าวด้วยนวัตกรรมใหม่ ปีการผลิต 2558/59

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการตากข้าวด้วยนวัตกรรมใหม่ ปีการผลิต 2558/59

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการจัดการข้าวด้วยนวัตกรรมใหม่ ปีการผลิต 2558/59

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการจัดการข้าวด้วยนวัตกรรมใหม่ ปีการผลิต 2558/59

เก็บข้อมูลพร้อมการทดลองการเก็บข้าว ปีการผลิต 2558/59

วิเคราะห์ข้อมูล